

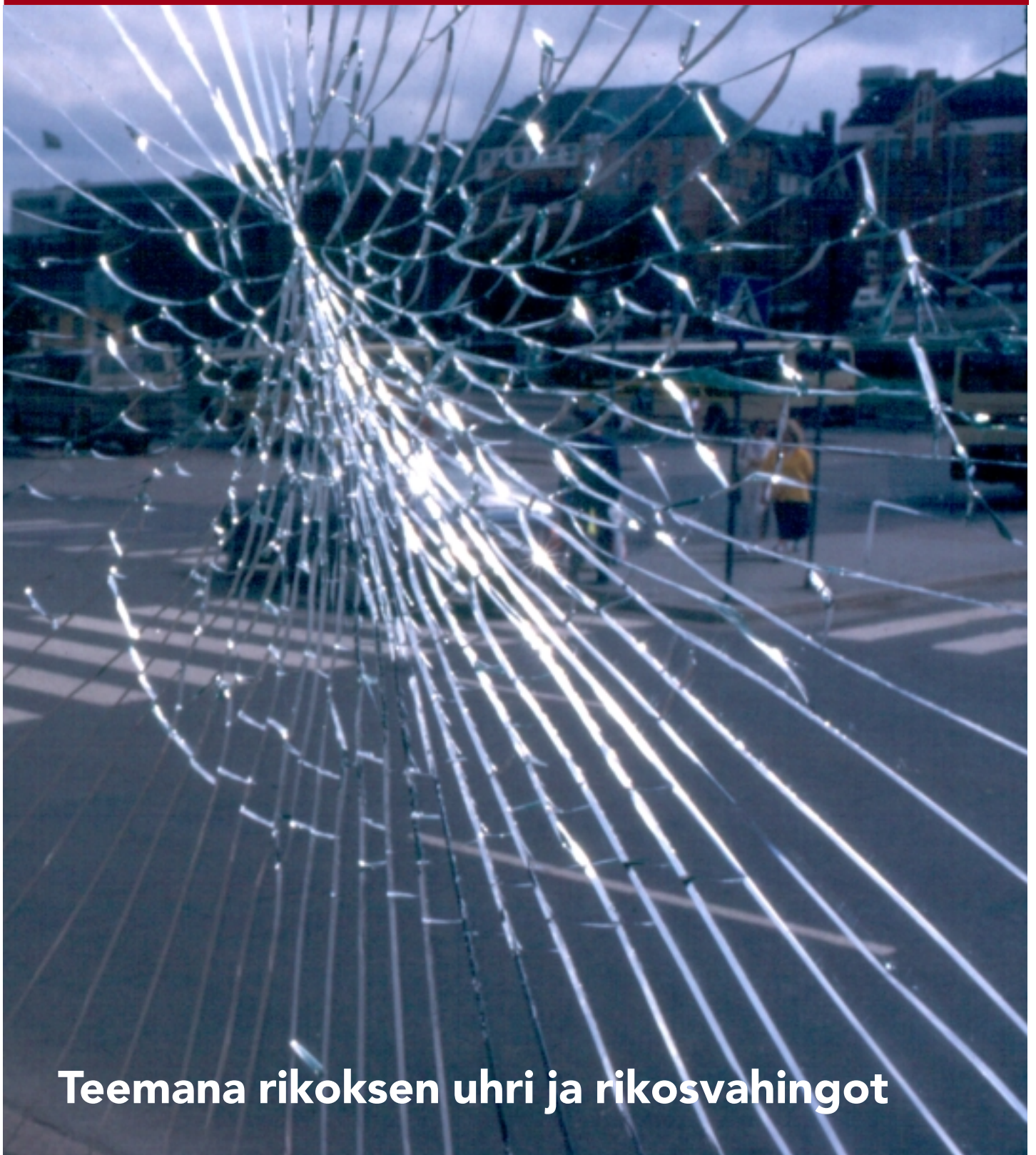
HAASTE

Kriminaalipolitiikan vaikuttajissa
Matti Kuusimäki **s.4**

Turistit turvassa Helsingissä **s.18**

Nuorten kokema väkivallan uhka
lisääntynyt **s.20**

ASIAANTUNTEVASTI RIKOKSENTORJUNNASTA JA KRIMINAALIPOLITIIKASTA

Teemana rikoksen uhri ja rikosvahingot

4 KRIMINAALIPOLITIIKAN VAIKUTTAJIA
Yhdenvertaisuudesta
pidettävä kiinni
Riikka Kostiainen

Haasteltavana on valtakunnansyyttäjä **Matti Kuusimäki**. Hän painottaa syyttäjän roolin muutosta rikosvastaan toteuttamisessa. Kriminaalipolitiikassa hänellä on huoli kansalaisten yhdenvertaisuuden toteutumisesta.

7 Rikoksen uhreille
tukea ja tietoa
Riikka Kostiainen

Rikosuhripäivystys tarjoaa henkistä tukea, oikeudellista neuvontaa ja käytännön apua. Palvelut on suunnattu kaikenlaisten rikosten uhreille, mutta suurin osa asiakkaista on joutunut väkivallan kohteeksi.

10 Miesten ja naisten uhri-
kokemukset erilaisia
Markku Heiskanen

Fyysisen väkivallan kokemukset ovat uhritutkimusten mukaan vähentyneet vuodesta 1980. Miehet ja naiset kokevat väkivaltaa erilaisissa tilanteissa. Miehillä on tyypillistä tuntemattoman tekemä väkivalta ja muu satunnainen väkivalta. Naisille väkivaltaa puolestaan tekevät heidän tuntemansa miehet.

12 Uhritutkimusten avulla arvioidaan kokonaisrikollisuutta

Monet rikokset jäävät viranomaiskontrollin tavoittamattomiin.

13 Rikoksen pelko heijastuu
ihmisten arkeen
Hannu Niemi

Samanaikaisesti kun turvattomuuden tunne on kasvanut, rikosten määrä on ennemmin laskenut tai pysynyt ennallaan. Rikoksen pelko ei olekaan vain rationaalinen riskiarvio vaan mielikuviin perustuva tunnetila.

16 Havaintoja kansainvälisestä
rikosuhritutkimuksesta
Kauko Aromaa

Suomen asema suhteellisen alhaisen rikollisuuden maana ei näytä horjuvan viimeisimmässä kansainvälisessä rikosuhritutkimuksessa. Myös Viron ja erikseen Tallinnan uhrilukuja on selvitetty. Tallinnan rikostasoa on poikkeuksellinen.

18 Turistit turvassa Helsingissä?
Reino Sirén

Helsingissä poliisin tietoon tuli vuoden 2001 touko-syyskuussa noin 450 ulkomaan kansalaisiin kohdistunutta rikosta. Kaksi kolmannesta oli varkauksia. Pahoinpitelyjä ja ryöstöjä oli vähän.

20 Nuorten kokemaa väkivallan
uhka lisääntynyt
Janne Kivivuori

Kun julkisuudessa puhutaan nuorisosta ja rikollisuudesta, huomion kohteena ovat yleensä nuorten tekemät rikokset. Vähemmälle huomiolle on jäänyt, että nuoret ovat usein myös rikosten uhreja.

22 Talousrikollisuudella
on uhrinsa
Anne Alvesalo & Anne Jokinen

Talousrikollisuuden haittojen ajatellaan olevan taloudellisia vahinkoja, joista kukaan ei varsinaisesti kärsi. Käsitys uhrittomuudesta ei pidä paikkaansa.

24 Valtiokonttorin ja tuomio-
istuimen korvauksissa eroja
Minnimari Saari

Valtiokonttorin itsenäisen harkintavallan takia rikoksen uhrille maksettavat korvaussummat voivat olla huomattavasti pienemmät kuin tuomioistuimen päätöksessä on uhrille tuomittu.

26 Rikos on yleensä myös
vakuutustapahtuma
Veikko T. Valkonen

Rikollisuus maksaa vakuutusyhtiöille vuosittain satoja miljoonia euroja. Vakuutusala kohtaa rikollisuuden sekä korvauksen maksajana että rikoksen uhrina.

28 Restoratiivinen oikeus
korjaa rikoksen aiheut-
tamat vahingot
Henrik Elonheimo

Restoratiivinen oikeus pyrkii korjaamaan vahingot, joita rikoksesta aiheutuu sekä uhrille, yhteiskunnalle että rikoksentehtäjälle itselleen. Sen näkyvin ilmentymä on rikosten sovittelu.

30 Kriminaalipolitiikan
hyötyjä ja kustannuksia
tärkeää arvioida
Aarne Kinnunen

Rikollisuus tulee yhteiskunnalle kalliiksi. Silti kriminaalipoliittisten toimien kustannustehokkuutta on tutkittu vain vähän ja satunnaisesti.

32 KRIMINOLOGIA **Matti Laine**
Kun rikos on rangaistus

34 NÄKÖKULMA **Juha Siltala**
Vankila ahdistuksen
säilömönä ja kuntoutus-
laitoksena

36 LAINSÄÄDÄNTÖ

38 AJASSA

HAASTE

ASIAN TUNTEVASTI
RIKOKSENTORJUNNASTA
JA KRIMINAALIPOLITIIKASTA

Julkaisijat

Oikeusministeriö
Rikoksentorjuntaneuvosto

Päätoimittaja

Risto Jaakkola
puh. (09) 1606 7853

Toimittaja

Riikka Kostiainen
puh. (09) 1606 8289

Käyntiosoite

Uudenmaankatu 37, Helsinki

Postiosoite

PL 25, 00023 Valtioneuvosto
Faksi (09) 1606 7518
Sähköposti: haaste@om.fi
Internet: www.om.fi/haaste
Lehteen tarkoitetut kirjoitukset
tulee osoittaa toimitukseen
mieluiten sähköisessä muodossa.

Toimitusneuvosto

Ari-Matti Nuutila (pj.)
Turun yliopisto

Hannu Takala (varapj.)
Rikoksentorjuntaneuvosto

Tapio Huttunen
Helsingin poliisilaitos

Aulikki Kananoja
Helsingin sosiaalivirasto

Maija-Liisa Kukkonen
Rikosseuraamusvirasto

Kirsti Lahtinen
Tampereen kaupunki

Tapio Lappi-Seppälä
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

Ulla Mohell
Oikeusministeriö

Sirkka Perttu
Kuntaliitto

Jarmo Rautakoski
Valtakunnansyyttäjänvirasto

Ulkoasu

Eerikki Soininen

Taitto

Riikka Kostiainen

Kansikuva

Kirsti Laurinolli / Gorilla

Tilaushinta

Vuosikerta 25 euroa
Irtonumero 6,50 euroa

Tilaukset ja osoitteenmuutokset

Faksi: (09) 1606 7518
Sähköposti: haaste@om.fi

Painopaikka

Uusimaa Oy, Porvoo

2. vuosikerta

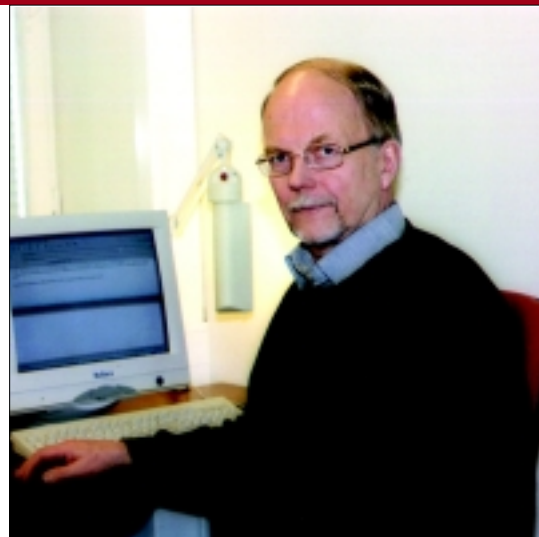
Ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

ISSN 1458-0314 (Painettu)

ISSN 1458-2759 (Verkkolehti)

Lehden kirjoitukset ovat
kirjoittajiensa kannanottoja.

P Ä Ä K I R J O I T U S

Rikollisuus ei ole rikosten summa

Rikos on tietysti paha teko, josta tekijää rangaistaan niin kuin laissa on säädetty. Mutta rikos on paljon muutakin, ja rikollisuus on pikemminkin muuta kuin rikosten ja rangaistusten summa.

Poliisin tietoon tulleet rikokset, rangaistusten ankaruus tai vankiluku ovat eräitä tapoja mitata rikollisuustilanteen vakavuutta. Nuorten tekemät henkirikokset, elinkautisvankien lisääntyminen ja vankiloitten tilanahtaus kertovat turvallisuustilanteen kääntyneen huonoon suuntaan.

Mutta rikollisuustilannetta voi mitata myös muilla tavoilla.

Rikosvahingot ovat eräs vaihtoehtoinen mittari. Liikennerikoksissa kuolee valtavasti enemmän ihmisiä kuin henkirikoksissa. Muutama talous- ja ympäristörikos voi aiheuttaa suunnattomasti enemmän taloudellista vahinkoa kuin kaikki varkausrikokset yhteensä. Rikosten pelosta on käytettävä valtavasti rahaa suihkeisiin, lukkoihin, takseihin tai vartiointimiehiin. Rikoksista tuomitut rangaistukset voivat tuntua vähäisiltä, jos niitä vertaa niiden aiheuttamaan ahdistukseen, terveyshaittoihin ja taloudellisiin menetyksiin.

Olennaista siis on, että yhteiskunnallisena kysymyksenä rikollisuus on moniulotteinen ilmiö, ja eri kulmista katsottuna rikollisuustilanne voi olla täysin eri näköinen.

Kriminaalipolitiikkaa tehtäessä on otettava huomioon se, mihin rikollisuuden osaan halutaan vaikuttaa. Joku ahdistuu, kun rangaistukset eivät pure, mutta viisas ymmärtää, että kaikkia rikosvahinkoja varten voidaan räätälöidä joitakin keinoja, jotka vähentävät kansalaisten tuntemaa pelkoa ja lisäävät koettua turvallisuutta.

Valaistuilla kaduilla uskaltaa kävellä, vaikka pahantekijät saadaan paremmin selville videokameroilla. Rattijuoppoja käräytetään puhalluttamalla, mutta kattonopeudet säästävät useampia ihmishenkiä. Varkaat voidaan panna vankilaan, mutta uhri hyötyy enemmän, jos hänen vahinkonsa korvataan.

Pelon poistaminen, tuhojen korjaaminen tai järjettömältä tuntuneen rikoksentekijän ymmärtäminen tekijän ja uhrin kohdatessa silmästä silmään ovat kriminaalipolitiikan legitiimejä toimintatavoitteita samoin kuin omaisuusrikosten vähentäminen tai tuomarikoulutus.

Risto Jaakkola

Yhdenvertaisuudesta pidettävä kiinni

Valtakunnansyyttäjä Matti Kuusimäki painottaa syyttäjän roolin muutosta rikosvastuun toteuttamisessa. Syyttäjän on oltava aktiivinen rikosilmoituksesta korkeimman oikeuden tuomi-oon saakka. Kriminaalipolitiikassa hänellä on huoli kansalaisten yhdenvertaisuudesta.

Syyttäjän rooli rikosprosessissa on nykyään aivan erilainen kuin ennen, Matti Kuusimäki painottaa. Aktiivivaihe on jutun oikeuskäsittelyssä niin kuin ennenkin, mutta myös oikeussalin ulkopuolelle jää paljon virkatehtäviä, joista rikosvastuun kokonaisvaltainen toteutuminen riippuu.

– Massarikoksia lukuun ottamatta syyttäjän on oltava aktiivinen esitutinnan alkamisesta lähtien. Esitutkintaa johtaa poliisi, mutta syyttäjän on oltava mukana varmistamassa, että aineisto syyteharkintaa varten on mahdollisimman täydellinen.

Kuusimäki muistuttaa, että esitutkinnalla on uusien esitutkintasäännösten mukaan kaksi roolia aikaisemman yhden sijaan: esitutkinta merkitsee nykyään myös rikosasian valmistelua. Sekä poliisia että syyttäjää tarvi-

taan hyvissä ajoin, jotta rikosasia tulisi tutkituksi ja valmistelluksi nykyaikaista pääkäsittelyä varten.

– Laissa on asetettu syyttäjälle myös kovat objektiivisuusvaatimukset. Nykypäivän syyttäjän työn tavoitteena ei saa koskaan olla yksisel- mällisesti langettava tuomio. Syyttäjän on pyrittävä varmistamaan, että myös kaikki epäilylle edulliset seikat otetaan huomioon, jotta lopputulos olisi oikea ja oikeudenmukainen. Vaikka syyttäjä on oikeudellinen osapuoli samalla lailla kuin asianajaja puolustajana, roolikuvat ovat aivan erilaiset.

Myös suhteessa tuomioistuimeen rooli on muuttunut. Tuomioistuin voi käyttää hyväkseen vain sitä seikastoa, jonka syyttäjä on esittänyt. Lisäksi syyttäjällä on, toisin kuin monessa muussa maassa, esteetön muutoksenha-

kuoikeus eli hänen roolinsa ulottuu tuomioistuinta kontrolloivaksikin.

Kuusimäki myöntää, etteivät monet poliisit ja tuomarit ole vielä täysin omaksuneet syyttäjän uutta roolia ja asenteiden muuttaminen omissa joukoissakin on vaikeaa. Poliisi ehkä pelkää, että sen perinteinen asema on jotenkin järkkymässä ja syyttäjät katsovat, ettei heillä olisi aikaa. Mutta kyseessä on sittenkin vain työn vaihe siirto: ei tarvitse tehdä lopuksi kerralla laajamittaista syyteharkintaa, kun asian tuntee jo etukäteen. Nykypäivänä syyteharkinta onkin vaiheittainen tapahtuma.

– Ongelmana uudessa rikosprosessissa on myös se, että oikeuslaitoksen voimavarat on yhä jaettu vanhan prosessin mukaisesti. Niiden ohjaamisessa nykyprosessin vaatimusten mukaiseksi voisi

ottaa mallia Ruotsista, koska prosessikin on lainattu sieltä.

UUTTA MYÖS EU-YHTEISTYÖ

Suomen syyttäjälaitos on mukana myös eurooppalaisessa yhteistyössä, erityisesti Eurojustin, syyttäjien koordinaatioelimen kehitystyössä. Kuusimäki arvioi, että Eurojustilla tulee olemaan merkitystä rikosvastuun toteuttamisen kannalta vakavissa, monikansallisissa rikoksissa. Vakavimmat rikokset kutistuisivat haitallisesti osiin, jos ne pilkottaisiin eri maihin. Pääajatus on, että kun rikoksia tapahtuu usean maan alueella, kaikki toimet keskitetään yhteen maahan ja muut antavat sille tarvittavan oikeusavun.

EU suunnittelee myös eurooppalaisen virallisen syyttäjän viraston, EPP:n perustamista. Tällainen ylikansallinen syyttäjä syyttäisi EU-ver-

Matti Kuusimäki näkee kriminaalipolitiikan yhdeksi ongelmaksi, että kansalaisten yhdenvertaisuus on kärsinyt kolhuja erilaisten, sinänsä modernien toimien käyttöönoton myötä.

opetoksista ja EU-avustuspetoksista. Kuusimäen kanta on, ettei sen perustamiseen ole syytä.

– Eurojustin rakentamisesta ja toiminnan suuntaviivojen kehittämisessä on tarpeeksi tekemistä lähivuosille. Jos nyt sen rinnalle alettaisiin rakentaa toista syyttäjävirstastoa, välitön seuraus olisi, että niille tulisi toimivaltariitoja. Eurojustia hyvin kehittämisen ja kansallisia syyttäjiä osaavasti käyttäen asiat tulevat hoidetuksi. Erittäin tärkeäksi tulee muodostumaan ns. eurooppalainen pidätysmääräysmenettely, joka helpottaa huomattavasti rikollisten luovutusproseduuria EU-maasta toiseen.

SAKKOJEN MÄÄRÄÄMINEN MAHDOLLISEKSI

Kriminaalipoliittisia uudistuksia Kuusimäki haluaisi laajaan syyttämättäjäntämisis-

tituutioon. Käräjäoikeuksissa pyörii vuositasolla 60 000 asiaa. Syyttäjälaitos puolestaan tekee noin 20 000 syyttämättäjäntämiseratkaisua. Näistä reilussa puolessa syyttäjä katsoo, että kyseessä ei ole rikos tai näyttö ei riitä. Melkein puolet niistä on seuraamusluonteisia ratkaisuja, joissa syyttäjä toteaa, että rikos on tehty ja näytetty, mutta lakiin kirjoitetuilla muilla perusteilla jättää syytteen nostamatta.

– Parikymmentä vuotta sitten havaittiin ongelmaksi se, että tuomioistuimet eivät ryhtyneet käyttämään uusia tuomitsemättäjäntämisperusteita. Tätä taustaa vasten säädettiin uudet laajat syyttämättäjäntämisperusteet 1990-luvulla. Syyttäjiä myös koulutettiin ja rohkaistiin niitä käyttämään, Kuusimäki kertoo.

– Eräs ongelma kuitenkin

on se, että nämä lähes 10 000 seuraamusluonteista ratkaisua koskevat enimmäkseen sellaisia rikoksia, jotka ovat rikosoikeudellisessa mielessä törkeämpiä kuin ne 300 000 rangaistusvaatimuksen takana olevaa pikkurikettä, joista tuomitaan armotta sakkoa kaikille.

Kuusimäki on miettinyt ratkaisua epäkohtaan ja kysellyt syyttäjiltä, monessako tapauksessa kymmenestä tämä olisi kirjoittanut rangaistusmääräyksen syyttämättäjäntämisen sijaan, jos se olisi ollut asteikon puolesta mahdollista. Vastaus on usein ollut: ehkä noin kahdeksassa.

– Pitäisikö luoda menettely, jossa voitaisiin antaa sakko sen sijaan että annetaan yhteiskuntaan signaali, ettei lyöminen tai varastaminenkaan ollut mitään merkittävää. Onhan lakiin kyllä kirjoi-

tettu, että syyttäjä voisi antaa syyttämättäjäntämisen yhteydessä huomautuksen – mutta missä ja miten, kun siihen ei ole mitään foorumia? Tämän mahdollisuuden käyttö onkin jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi.

RIKOKSEN LAATU HUOMIOON

Uudistuksia Kuusimäki toivoo myös rangaistusten mitaamiseen.

– Meillä on ankarasti vastustettu ns. ”artbrott”-ajattelua, joka Ruotsissa ohjaa merkittävästi rangaistuslinjaa. Siellä rangaistukseen vaikuttaa rikoksen rangaistusarvo mutta myös rikoksen laatu, ”art”. Oikeuskäytäntö on osoittanut joillakin rikoksilla olevan lähtökohtaisesti muita korkeampi paheksumisarvo, näin esimerkiksi väkivaltarikoksilla. Ei rikosten tarvitsisi kaikissa teon seu-

→ rauksiin liittyvissä suhteissa olla meilläkään aivan "samalla hyllyllä", vaikka perusteet olisivatkin samat.

– Olen kyllä tyytyväinen siihen, että törkeää väkivaltaa sisältävien rikosten rangaistusminimejä on korotettu. Nyt ne ohjaavat paremmin rangaistuksia oikeustajun mukaiseen suuntaan. Korostan kuitenkin, etten missään tapauksessa kannata kautta linjan ankarampia rangaistuksia, koska en usko juurikaan niiden vaikutukseen tai hyötyyn. Ihmisten oikeustaju kuitenkin vaatii oikeansuhtaisia rangaistuksia, koska muuten on vaara oikeuden ottamisesta omiin käsiin ja siitä on sitten "fair trial" kaukana.

SOVITTELUUN JÄÄ YHÄ ONGELMIA

Kuusimäen mielestä kriminaalipolitiikkamme yksi ongelma näyttää olevan se, että kansalaisten yhdenvertaisuus on kärsinyt kolhuja erilaisten, sinänsä modernien toimien käyttöönoton myötä.

– Esimerkiksi sovittelumahdollisuuksien epäyhtenäisyys on todellisuudessa johtanut "kuntakohtaiseen" rangaistusjärjestelmään. Yhdyskuntapalveluun pääsyä puolestaan rajoittaa teon laadun sijasta tekijän elämäntapa. Sopimushoidon tulo on hyvä asia, mutta se olisi pitänyt kehittää jo silloin, kun yhdyskuntapalvelusta tehtiin pysyvä instituutio.

Sovittelun yhdenvertaisuusongelma korjautuu Kuusimäen mukaan osittain, jos sovittelun valtakunnallistamisesta tulee tosi. Samalla varmaan annettaisiin ohjeet myös siitä, kuka asian sovitteluun ohjaa. Mutta ongelmia sovitteluun jää silti.

– Sovittelijoiden ammatti-

taidon tai sovittelumenettelyn oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi ei ole yhtenäisiä kriteerejä. Lisäksi on aina joukko "sovitteluun sopimattomia" rikoksentekejiä, joilla ei ole taloudellisia eikä muitakaan edellytyksiä hyvittää rikoksen uhria. Vastaavasti on asianomistajia, jotka eivät halua osallistua sovitteluun – aivan perustellustikin. Eikä sekään ole oikein, että esimerkiksi varakkaat maksavat lapsensa rikosvastuusta vapaaksi – varattomat eivät pysty, vaikka ehkä haluaisivat.

Ongelmalliseksi sovittelun on myös tehnyt sen laajentuminen kaikkiin rikoksentekejiin ja virallisen syytteen alaisiin rikoksiin. Kuinka raskaita tekoja voidaan jättää yhteiskunnallisen moitteen ulkopuolelle? Ja jos fair trialia pidetään oikeudenkäynnissä keskeisenä ja ylivertaisen tärkeänä asiana, miten sen periaatteet varmistetaan rikosoikeudenkäynnin korvaavassa sovittelussa, Kuusimäki kyseele.

– En kuitenkaan toki ole sovitteluinstituution vastustaja, vaan päinvastoin asianmukaisiin tavoin rajoitetun ja siten normatiivisesti kanavoidun sovittelumenettelyn kannattaja.

VALVOMATONTA VALTAA EI SAISI OLLA

Yhdenvertaisuusongelmaa saattaa Kuusimäen mielestä myös aiheuttaa poliisilakiin myöskin lisätty pykälä, jossa poliisi oikeutettiin priorisoimaan tehtäviensä.

Jokainen poliisipiiri priorisoi kuitenkin niitä lähinnä omista lähtökohdistaan, ja niin koko maan kuva on aika sirpaleinen. Poliisin pitäisi keskustella myös paikallistasolla syyttäjän kanssa ainakin

siitä, että tutkittaisiin ne rikokset, joista tultaisiin syyttämään ja jätetään vähemmälle ne, joista ei todennäköisesti syytettäisi. Tämä olisi jo hyvä alku tavoitehakuiselle yhteistyölle.

– Syyttäjäpuolella puolestaan laaja syyttämättäjättäminen tapahtuu ilman oikeudenkäynnille ominaista julkisuuskontrollia ja ilman varsinaista muutoksenhakumahdollisuutta. Kontrolli on aktiivisten, kanteluja tekevien kansalaisten ja tarkastusten varassa. Valvomatonta valtaa jää paljon ja yhdenvertaisuus ei välttämättä silloin toteudu. En pysty edes itse kunnolla arvioimaan, missä määrin syyttäjiemme tämän puolen toiminta on valtakunnallisesti linjakasta, Kuusimäki toteaa.

– Tuomioistuinpuolellakin harkintavalta on lisääntynyt, mutta se on kuitenkin siellä kontrolloiduinta. Sen sijaan täytäntöönpanossa on vankeilanjohtajilla nykyisin paljon harkintavaltaa: kuka on yövanki, kuka pääsee avolaitokseen jne. Miten voidaan varmistaa yhdenmukainen kohtelu eri vankiloissa? Jos tuomioistuin tuomitsee vankeutta kaksi tai kolme vuotta, voi tämä ero olla lopulta pienempi verrattuna siihen eroon, mitä rangaistuksen kärsiminen aivan eri muodoin merkitsee.

Kuusimäen mukaan perusongelma tässä on, että tuomioistuinvaihetta lukuun ottamatta viranomaisten laajaa lainkäyttöharkintaa rasittaa eräänlainen "prejuddikaattivaje". Poliisilla, syyttäjillä ja vankeinhoidolla ei ole normaalirangaistustusvyöhykkeen tai KKO:n ennakkoratkaisun kaltaista ohjaavaa toimintalinjaa yhdenmukaisuutta takaamassa.

KRIMINAALIPOLITIikka YHTEISTYÖTÄ

Kriminaalipoliittista valtaa Kuusimäki näkee olevan erityisesti oikeusministeriöllä. Syyttäjälaitoksellakin sitä on ja totta kai sitä on valtakunnansyyttäjällä itselläänkin, esimerkiksi yleisohjeita annettaessa.

– Kun tulin tähän virkaan, tunsin tarvetta jonkinlaisiin kriminaalipoliittisiinkin kannottoihin. Mutta sittemmin olen yrittänyt olla hyvin varovainen, koska katson että valtakunnansyyttäjä on toimija ja suunnittelijat ovat muualla. Mutta toisaalta valtakunnansyyttäjä on kyllä velvoitettu kiinnittämään huomiota rikosoikeudenhoidossa havaitsemiinsa epäkohtiin, Kuusimäki pohtii.

Julkisen sanan roolin hän näkee tärkeänä. Esimerkiksi kesäkeskusteluna Helsingin Sanomien esiin nostama rikosjuttujen peruuntumiskeskustelu sai asioihin heti vauhtia. Kriminaalipolitiikasta käytävä mediakeskustelu on vain ikävä kyllä usein yksityiskohtiin menevää ja populistista. Luonnollisesti myös Optulan merkitys on olennainen ja poliisin kannanotoilla on paljon suurempi merkitys kuin monessa muussa maassa.

– Kriminaalipoliittinen vaikuttaminen on kaikkien näiden toimijatahojen yhteistyötä. Kriminaalipolitiikkaa voidaan kehittää tasapainoisesti vain yhdessä asioita pohtimalla – ja niistä väitellenkin, Matti Kuusimäki toteaa. ■

Rikoksen uhreille tukea ja tietoa

LEHTIKUVA / KIMMO MÄNTYLÄ

Rikosuhripäivystys tarjoaa henkistä tukea, oikeudellista neuvontaa ja käytännön apua. Palvelut on suunnattu kaikenlaisten rikosten uhreille, tosin suurin osa asiakkaista on joutunut väkivallan kohteeksi.

Viime vuonna Rikosuhripäivystyksen auttavaan puhelimeen tuli toista tuhatta, juristin puhelinneuvontaan lähes viisisataa ja aluetoimistoihin lähes kaksi tuhatta soittoa. Näihin ei ole laskettu mukaan kontaktirytyksiä. Tukisuhteita oli noin 550. Luvut ovat olleet joka vuosi jossain määrin nousevia, kertoo Rikosuhripäivystyksen toiminnanjohtaja Petra Kjällman.

Tällä hetkellä Rikosuhripäivystyksen asiakkaista 75 prosenttia on naisia. Lähes 70 prosenttia asiakkaista on jonkinlaisen väkivaltarikoksen

uhreja. Naisiin kohdistuva väkivalta nousee siten toiminnassa voimakkaasti esille. Kjällmanin mukaan tällä alueella on aika paljon eri tahojen palveluja, mutta järjestelmää pitäisi terävöittää. Palveluista pitäisi luoda yhteiset laatukriteerit ja välttää päällekkäis palvelujen rakentamista.

– Haluaisin nostaa esille myös omaisuusrikoksen uhrin. Julkisessa keskustelussa omaisuusrikoksista puhutaan sellaisesta näkökulmasta, että niitä vastaan pitää suojautua ja vakuutusten pitää olla kunnossa. Mutta ei puhuta siitä,

mitä omaisuusrikoksen kohteeksi joutuminen merkitsee yksilölle. Tästä syystä omaisuusrikoksen uhri kokee, että hänen täytyy selvittää tilanteesta itse. Kuitenkin tutkimustenkin perusteella tiedetään, että kotimurtojen uhrin olisivat toivoneet ulkopuolista tukea ja neuvontaa, Kjällman toteaa.

Rikosuhripäivystyksen Uudenmaan aluetoimiston alue-sihteerin Anne Veijola perustelee, että aika usein asuntomurroissa myös tuhoetaan tai viedään tunnearvoisia tavaroita, joita harvoin saadaan takaisin ja joita rahalla ei pysty kor-

vaamaan.

Kotimurto aiheuttaa turvattomuudentunteen ja huolta tapahtuman toistumisesta pitkäksi aikaa. Turvattomuudentunne ja pelko kotimurron jälkeen voivat jopa muuttaa uhrin elämäntapaa ratkaisevasti rajoittaen hänen liikkumistaan kodin ulkopuolelle. Erityisen tärkeää on käsitellä tapaus lasten kanssa, koska nämä voivat mm. alkaa pelätä yksin kotona olemista.

RIKOSILMOITUSTA EI EDELLYTETÄ

Suurin osa Rikosuhripäivystykseen soittavista on menos-

Myös omaisuusrikosten uhrien asemaan pitäisi kiinnittää huomiota. Tutkimustenkin perusteella tiedetään, että kotimurtojen uhrit olisivat toivoneet ulkopuolista tukea ja neuvontaa.

RIKKA KOSTAINEN

Anne Veijola ja Petra Kjällman haluavat parantaa uhrin asemaa.

→ sa tekemään rikosilmoitusta tai ilmoitus on juuri tehty. Ihmiset soittavat myös sellaisista jutuista, joista ilmoitusta ei ole tehty eikä ehkä koskaan tehdäkään. Rikosilmoituksen tekeminen ei ole ehto palvelujen piiriin pääsemiseksi.

– Kerromme faktoja siitä, miten rikosilmoitus saattaisi vaikuttaa asiaan. Ainoa tapa vastuuttaa tekijää ja saada mahdollisia rikosvahinkokorvauksia on rikosilmoituksen tekeminen. Kuitenkin tiedämme hyvin, miten raskas oikeusprosessi on asianomistajalle ja joskus ihminen selviää paremmin ilman sitä. Tässä niin kuin muussakin toiminnassamme kunnioitamme asiakkaamme omaa ratkaisua, Petra Kjällman painottaa.

– Jos tekijä jää esimerkiksi tuomitsematta kärkeäoikeudessa, mietimme asiakkaan kanssa tarkkaan, valittaako

hän asiasta hovioikeuteen, ja tuemme häntä ratkaisussaan. Pyrkimyksenä on, ettei hän jälkeensä kadu päätöstään. Usein myös käy, ettei asiakkaalla ole korvausvaatimuksia. Hän on halunnut jutun vain pois päiväjärjestyksestä eikä tekijältä mitään. Vasta kun asia on menossa oikeuteen, korvaukset tulevat mieleen – ymmärretään, että niihin on oikeus, Veijola kertoo.

– Ihminen tietää harvoin rikosilmoitusta tehdessään, mitä rangaistus- ja korvausvaatimukset tarkoittavat ja mitä seuraa, jos niitä ei vaadi. Siinä tilanteessa ihminen ei aina jaksa kysellä, vaan sanoo vain asioiden olevan selviä.

UHRI JOUTUU ODOTTELEMAAN

Anne Veijola sanoo rikosprosessin hitauden olevan kentätyössä suurimpia ongelmia.

Rikoksesta eri vaiheiden kautta käräjille voi mennä vuosikin aikaa. Kuitenkin yleensä vasta käytännön asioiden hoitamisen ja oikeuskäsittelyn jälkeen uhri alkaa selviytyä tapahtuneesta ja voi palata normaaliin elämään. Tietenkin myös tapahtuman tarkkaan muistaminen on vaikeaa tuomioistuimessa, kun tapahtumasta on kulunut pitkä aika.

Kaiken kaikkiaan prosessi vaatii uhrilta paljon omaa aktiivisuutta ja tietoa. – Ihmiset eivät tiedä, missä vaiheessa mitään pitää tehdä ja lisäksi eri paikoista annetaan erilaisia ohjeita. Esimerkiksi korvausten saamiseksi Kelalta ja vakuutusyhtiöiltä pitää olla tarkkana, koska välttämättä aina virkailijatkään eivät tiedä, minkälaisia papereita tarvitaan, Veijola kertoo.

– Epäkohta on sekin, että tutkinnan keskeyttämisestä ei automaattisesti mene tietoa asianomaiselle, vaan tämän pitää itse osata kysyä sen etenemisestä. Ihminen pitäisi vapauttaa turhasta odottelusta ja turhista odotuksista, Kjällman sanoo.

TAVOITTEENA LAAJENTAA KOKO MAAHAN

Rikosuhripäivystyksen kokonaisvaltaisena tavoitteena on parantaa rikoksen uhrin asemaa vaikuttamalla yleisiin asenteisiin, käytäntöihin, päätöksentekoon ja lainsäädäntöön. Kjällman sanoo rikosuhriin asemassa tapahtuneenkin viime vuosina myönteisiä muutoksia. Keskustelun hänen sijaan toivoisi olevan

avoimempaa.

– Tässä ajassa on henki, että asioista puhutaan vain yhdestä näkökulmasta. Jos puhutaan omaisuusrikoksen uhrin oikeuksista tukitoimiin, ei se tarkoita väkivallan uhrin vähättelyä. Tai kun puhutaan naisiin kohdistuvasta väkivallasta, pitäisi uskaltaa puhua myös naisten väkivaltaisuuksista – ei se vähennä yhtään sen vakavuutta, että miehet kohdistavat naisiin huomattavasti enemmän väkivaltaa kuin toisinpäin.

Konkreettina tavoitteena on saada Rikosuhripäivystys valtion kustantamaksi, pysyväksi palveluksi ja laajentaa palveluverkosto koko maahan. Tällä hetkellä rahoitus tulee pääasiassa Raha-automaattiyhdistykseltä. Kjällmanista on kuitenkin tärkeää säilyttää rikosuhriyö kolmannen sektorin toimintana.

– Nykyään viranomaiset tuntevat palvelumme jo aika hyvin ja sitä arvostetaan. Yhteistyö voisi kuitenkin vieläkin vahvistua. Olisi tärkeää, että uhri saisi tiedon palvelustamme mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, Kjällman korostaa.

TODISTAJIEN TUKITOIMINTA SUUNNITTEILLA

Rikosuhripäivystys haluaisi käynnistää myös uudenlaisia palveluja. Erityisesti Petra Kjällman kaipaa Suomeen todistajien tukitoimintaa Ruotsin, Englannin ja monien muiden maiden mallin mukaisesti. Sen käynnistämistä jo suunnitellaankin kokeiluluon-

Rikosuhripäivystys

teisesti Turun käräjäoikeudessa. Todistajaksi kutsuttu tai haastettu voisi käydä koulutetun tukihenkilön kanssa etukäteen tutustumassa oikeustaloon ja tämä voisi kertoa, mitä oikeudenkäynnissä tapahtuu ja miten siihen voi valmistautua. Tarvittaessa todistajan tukihenkilö voisi tulla mukaan oikeudenkäyntiin. Näitä palveluja Rikosuhripäivystys tarjoaa jo rikoksen uhrille.

Kjällman tietää, että todistajien tukitoiminnan vasta-argumentiksi helposti esitetään, että todistajan kanssa keskusteleminen voi vääristää todistusta. Kyseisestä tapauksesta ei kuitenkaan keskusteltaisi, vaan tarkoitus olisi saada ihminen tuntemaan olonsa mahdollisimman rauhalliseksi ja turvalliseksi todistusta antaessaan. Varsinkin kun uhrina on läheinen, todistaja jännittää paljon ja voi puhua asian vierestä tai mennä aivan kipsiin. Asianomistajan puolesta todistava voi myös pelätä vastapuolen edustajien kohtamista, jolloin tukihenkilö voi auttaa todistajaa pyytämään mahdollisuutta odottaa jutun käsittelyä eri odotustilassa kuin vastapuolen edustajat. Prosessissa todistaja uhriutuu myös. ■

Rikosuhripäivystyksen palveluja ovat valtakunnallinen auttava puhelin ja juristin puhelinneuvonta, tukihenkilötoiminta, alueelliset erityispalvelut ja Rikosuhrilehti. Sillä on kahdeksan aluetoimistoa ja 15 palvelupisteitä.

Toiminta perustuu vapaaehtoistyöhön ja on ammatillisesti ohjattua. Rikosuhripäivystyksellä on koko maassa 11 palkallista ja 350 vapaaehtoista työntekijää. Juristineuvonnassa päivystävillä on edellytyksenä lakimiehen koulutus, muiden kohdalla ehdotonta koulutusvaatimusta ei ole. Vapaaehtois-

työntekijät kuitenkin valikoidaan tarkkaan ja heidät koulutetaan työhön.

Perustyömuoto on tukihenkilötoiminta. Alue-toimistojen ja palvelupisteiden välittämät tukihenkilöt auttavat rikosuhria henkilökohtaisesti. Tukihenkilö voi tulla mukaan poliisilaitokselle ja oikeudenkäyntiin ja olla apuna korvausten laatimisessa. Tukihenkilön kanssa voi myös keskustella kokemastaan ja tämä ohjaa tarvittaessa lisäavun piiriin.

Rikosuhripäivystyksen toiminnasta vastaavat Ensi- ja turvakotien liitto, Suomen

Mielenterveysseura, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suomen Punainen Risti, Suomen Setlementtiliitto, Kirkkohallitus/KDYK ja Unioni Naisasialiitto.

Rikosuhripäivystyksen valtakunnallinen auttava puhelin (p. 0203-16116, ma-ti 13-21 ja ke-pe 17-21) tarjoaa keskustelua ja neuvoja rikosuhreille. Juristin puhelinneuvonnassa (p. 0203-16117, ma-to klo 17-19) voi tarkistaa juridisia oikeuksiaan ja saada niihin liittyvää ohjausta.

Lisätietoja Internetissä www.rikosuhripaivystys.fi.

Tukinainen

Seksuaalirikoksen kohteeksi joutunut kantaa melkein poikkeuksetta syyllisyyttä ja häpeää tapahtuneesta, vaikka sellainen kuuluisi pelkästään rikokseen syyllistyneelle. Taakan kantamisesta seuraa usein vakavia esteitä toipumiselle ja kuntoutumiselle.

Valtakunnallinen Raiskauskeskus Tukinainen antaa tukea ja ohjausta seksuaalisen väkivallan ja/tai hyväksikäytön kohteeksi joutuneille naisille ja tytöille sekä heidän läheisilleen. Tukinainen tarjoaa myös yhteistyötä, konsultaatioapua ja koulutusta eri alojen ammattilaisille, viranomaisille, järjestöille ja oppilaitoksille.

Tukinaisen maksuton kriisipuhelin 0800-97899 päivystää ma-to klo 9-17 ja pe-su klo 17-24. Oikeusapua on tarjolla ma-to klo 14-17 numerossa 0800-97895. Netissä www.tukinainen.fi

Naisten Linja

Naisten Linja 0800 02400 on valtakunnallinen maksuton neuvonta-, ohjaus- ja tukilinja väkivaltaa tai sen uhkaa kokeneille naisille ja tytöille. Suomenkielinen neuvonta on ma-to 16-20 ja ruotsinkielinen ma 16-20. Naisten Linja antaa neuvontaa ja tukea myös Internetin kautta.

Päivystystoiminta on ammatillisesti ohjattua vapaaehtoistyötä. Naisten Linja on Raha-automaattiyhdistyksen tukema verkostohanke. Siinä on mukana useita järjestöjä ja muita tahoja, jotka pyrkivät edistämään naisten tasa-arvoa ja poistamaan naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Koordinoiva vastuujärjestö on Väkivallattomat ry.

Toimisto, Mannerheimintie 76 B, 4. krs, on avoinna ma-pe klo 12-16, puh. (09) 436 1008. Sähköposti: toimisto@naistenlinja.com, www.naistenlinja.com

Henkirikoksen uhrien läheiset

Henkirikosten Uhrien läheiset ry. on valtakunnallinen yhdistys, joka jakaa tietoa ja kokemuksia. Yhdistys järjestää pienryhmätoimintaa ja kuntoutuskursseja sekä koulutus- ja tiedotustilaisuuksia, harjoittaa julkaisutoimintaa, tekee aloitteita ja antaa lausuntoja henkirikoksen uhrien läheisten aseman parantamiseksi. Yhdistys toimii yhteistyössä muiden mielenterveys- ja hoitoalan järjestöjen kanssa sekä osallistuu henkirikoksia koskevaan kansainväliseen yhteistyöhön.

Lisätietoja puheenjohtaja Saija Pakkanen puh. 040 744 5257, sähköposti: spakkanenhrul@suomi24.fi, <http://personal.inet.fi/yhdistys/hrul>.

Miesten ja naisten uhrikokemukset erilaisia

Fyysisen väkivallan kokemukset ovat uhritutkimusten mukaan vähentyneet vuodesta 1980 (kuvio 1). Samanaikaisesti liikenteessä ja työpaikoilla vakavat tapaturmat ovat vähentyneet ja vastaavasti vapaa-ajan tapaturmat ovat lisääntyneet. Kaiken kaikkiaan fyysisen turvallisuutemme kokonaissaldo on suunnilleen sama kuin pari vuosikymmentä sitten.

Verrattaessa vuosien 1980 ja 1997 uhritutkimusten tuloksia havaitaan, että väkivallasta fyysisiä vammoja saaneiden sekä nuorten miesten että nuorten naisten osuus on vähentynyt. 25–34-vuotiailla miehillä ja naisilla väkivalta ei ole vähentynyt, vaan tämän ikäisillä miehillä jopa hiukan lisääntynyt, samoin 35–44-vuotiailla miehillä.

Miesten ja naisten ikäryhmittäiset uhriksi joutumisjakaumat ovat erilaiset. Miesten väkivaltakokemukset keskittyvät nuoriin väheten iän myötä, kun taas naisten väkivallan kokeminen on lähes yhtä yleistä 15–54-vuotiailla. Tämä viittaa miesten ja naisten kokeman väkivallan erilaiseen sisältöön.

VÄKIVALTATILANTEISSA MUUTOKSIA

Väkivaltaa voidaan ryhmitellä eri tavoin. Kuvioissa 2 ja 3

väkivaltatilanteet on luokiteltu tekijän ja uhrin läheisyyden ja väkivallan tapahtumapaikan mukaan viiteen ryhmään. Kuvioista havaitaan, että miehille on naisia tyypillisempää tuntemattoman tekemä katu- ja muu satunnainen väkivalta. Naisille väkivaltaa tekevät useammin kuin miehille heidän tavalla tai toisella tunteensa miehet.

Naisiin kohdistuneen uhritutkimuksen mukaan parisuhdeväkivallan kohteeksi joutuneita naisia oli lähes kuusinkertainen määrä yleiseen uhritutkimukseen verrattuna, joten kuvion 3 parisuhdeväkivaltaluvut ovat aliarvioita.

Syytä tulosten erolle voidaan etsiä kysymysten sanamuodosta ja tutkimusten erilaisista kehyksistä: Naisuhritutkimuksessa parisuhdeväkivallasta kysyttiin suoraan, kun taas yleisessä uhritutkimuksessa puhuttiin alussa vä-

kivallasta mainitsematta sen mahdollista tekijää. On havaittu, että uhrin halu kertoa väkivallasta ja kyky tunnistaa väkivalta vähenevät, kun väkivallan tekijä on tuttu. Etenkin jälkimmäistä ongelmaa on naisuhritutkimuksessa pie-

nenetty tarkasti muotoiluilla kysymyksillä.

Työpaikkaväkivalta on lisääntynyt, erityisesti naisilla. Useimmiten työpaikkaväkivallasta ei aiheudu fyysisiä vammoja. Parisuhdeväkivalta on naisilla vähentynyt, mie-

Kuvio 1. Fyysisen vamman aiheuttaneen väkivallan määrä eri vuosina yleisten uhritutkimusten mukaan (kaikissa kuvioissa ikäryhmä 15–74-vuotiaat).

Vuoden 1997 uhritutkimuksessa noin joka kahdeksannesta väkivallanteosta tai uhkailusta aiheutui fyysisiä vammoja.

hillä puolestaan hieman lisääntynyt. Katuväkivalta ei ole lisääntynyt, naisilla se on pikemminkin vähenemässä. Tunteettomien tekemä väkivalta muualla kuin kadulla (ravintolat, baarit, muut julkiset sisätilat) ja muu läheisten tekemä väkivalta on jonkin verran lisääntynyt 1990-luvun lopulla.

EI VAIN FYYSISIÄ VAMMOJA

Vammamittari ei ole kattava väkivallan yleisyyden osoitin, sillä väkivallasta ei monesti seuraa fyysisiä vammoja. Uhritutkimuksissa on perinteisesti selvitetty sellaista väkivaltaa ja uhkailua, josta ei syntynyt vammoja. Vuoden 1997 uhritutkimuksessa noin joka kahdeksannesta väkivallanteosta tai uhkailusta aiheutui fyysisiä vammoja.

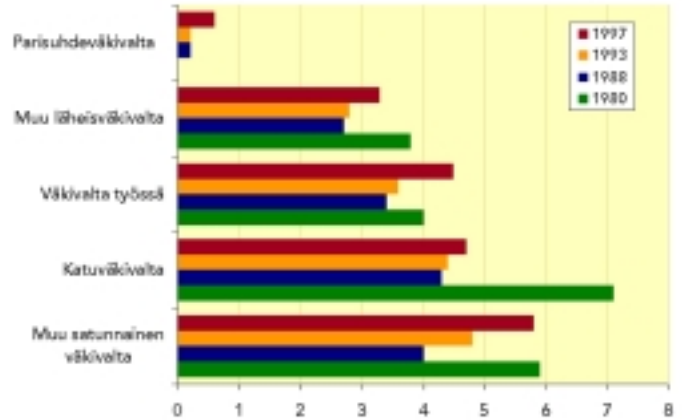
Valtaosalla väkivaltaa kokeineista naisista oli naisiin koh-

distuvaa väkivaltaa selvittäneen tutkimuksen mukaan psyykkisiä seurauksia väkivallasta. Vuoteen 1980 verrattuna vuonna 1997 on sellaisen väkivallan määrä, josta ei aiheutunut vammoja, lisääntynyt kymmenellä prosentilla.

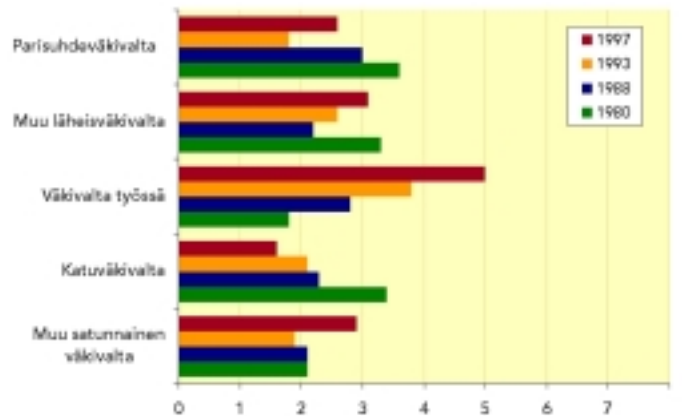
Väkivallan lievempien muotojen esiintyvyydessä on ollut suuria vaihteluja eri tutkimusvuosina, mikä viittaa siihen, että lievän väkivallan määrittelykynnys vaihtelee herkästi.

Miten yleistä väkivalta on tällä hetkellä Suomessa? Siihen ei yleisistä uhritutkimuksista saada vastausta, koska vuotta 1997 uudempia tietoja ei ole. Vuosina 1996 ja 2000 tehtyjen kansainvälisten rikosuhritutkimusten mukaan väkivallan ja uhkailujen määrässä ei ole Suomessa tapahtunut muutosta, mutta naisten seksuaalinen ahdistelu on lisääntynyt.

Kuvio 2. Erilaisten väkivalta- ja uhkailutilanteiden yleisyys miehillä eri vuosina, tapauksia / 100 henkeä.

Kuvio 3. Erilaisten väkivalta- ja uhkailutilanteiden yleisyys naisilla eri vuosina, tapauksia / 100 henkeä

TUTKIMUKSET EIVÄT TAVOITA SYRJÄYTYNEITÄ

Kaikkia uhritutkimuksiin haastateltaviksi valittuja ei tavoiteta. Vastaamatta jättäneiden osuudet ovat lisääntyneet muissakin sosiaalitutkimuksissa vuosikymmenten myötä. Tämä viestii tulosten entistä

suuremmasta keskiarvastaistumisesta. Etenkin eri tavoin syrjäytyneiden miesten on havaittu jäävän haastattelututkimusten tavoittamattomiin.

On esitetty, että väkivaltaa esiintyy haastattelututkimusten ulkopuolelle jäävien huono-osaisten keskuudessa ai-

Miesten väkivaltakokemukset keskittyvät nuoriin väheten iän myötä, kun taas naisten väkivallan kokeminen on lähes yhtä yleistä 15–54-vuotiailla.

→ kaisempaa enemmän ja että väestö olisi tältä osin polarisoitumassa huono-osaisiin, joille kertyy paljon uhrikokemuksia, ja varsinkin turvallista elämää elävään keskiluokkaan.

VÄKIVALLASTA ILMOITETAAN POLIISILLE

Kansalaisten väkivallan yleisyyttä koskevat käsitykset perustuvat usein poliisin tilastotoiman väkivallan lisääntymiseen. Pahoinpitelyjen määrä kasvoi poliisitilastojen mu-

kaan vuodesta 1980 vuoteen 1997 1,8-kertaiseksi, ja niiden kasvu on ollut jatkuvaa viime vuosikymmenen lama- vuolia lukuun ottamatta. Samoin henkirikoksia ja niiden yrityksiä oli 1990-luvulla enemmän kuin edellisellä vuosikymmenellä.

Pahoinpitelyjen kohdalla uhritutkimukset ja poliisin tiedot eivät ole ristiriidassa keskenään, sillä uhritutkimusten mukaan sellaisen väkivallan määrä, josta on tehty rikosilmoitus, on kaksinkertais-

tunut vuodesta 1980 vuoteen 1997. Väkivallasta ilmoitetaan poliisille aikaisempaa herkemmin.

Väkivallan ilmoittamisalttiuden kasvuun vaikuttavat monet tekijät kuten väestön ikääntyminen, kaupungistuminen, sosiaalisten verkostojen heikentyminen ja eräänlainen oikeudellistumiskehitys väkivaltaongelmien ratkaisemisessa; väkivallan käsittely nähdään juridisena ongelmana, jonka selvittäminen vaatii julkisia oikeustoimia. ■

Markku Heiskanen on erikoistutkija poliisiammattikorkeakoulussa. Kirjoitus perustuu hänen väitöskirjaansa Väkivalta, pelko, turvattomuus. Tilastokeskus 2002, tutkimuksia 236.

Uhritutkimusten avulla arvioidaan kokonaisrikollisuutta

Sana uhritutkimus on käännös englannin kielestä. Puhutaan myös rikosuhritutkimuksista, jolloin mm. tapaturmien kohteeksi joutuminen rajataan pois. Uhritutkimusta rajataan ohessa vielä väkivaltaa koskevaksi ja sillä tarkoitetaan satunnaisotantaan perustuvaa, väestöä haastattelemalla tehtävää tutkimusta, jossa selvitetään väkivallan ja väkivallalla uhkailun yleisyyttä ja sisältöä.

Miksi haastatteluihin perustuvia tietoja tarvitaan, kun uhreja koskevia tietoja saadaan kuolemansyytilastoista, sairaalarekistereistä ja poliisin sekä tuomioistuinten tilastoista?

Rikoksen tekijä pyrkii yleensä salaamaan tekonsa viranomaisilta ja erilaisilta sosiaalisilta sidosryhmiltään. Samoin rikoksen kohteeksi

joutuneella saattaa olla pätevät syyt jättää ilmoittamatta vakavistakin tapauksista. Siten monet rikoksen tunnusmerkit sisältävät teot jäävät viranomaiskontrollin tavoittamattomiin.

Viranomaisten tietoon tulematta jäävää rikollisuuden osaa kutsutaan piilorikollisuudeksi. Piiloon jääneen ja ilmi tulleen rikollisuuden summasta syntyy kokonaisrikollisuus. Kokonaisrikollisuutta voidaan selvittää uhritutkimuksilla monien yleisten rikosten kuten väkivallan ja omaisuusrikosten osalta. Kokonaisrikollisuutta on kartoitettu muillakin menetelmillä, esimerkiksi kysymällä mitä rikoksia ihmiset ovat itse tehneet tai tietävätkö he rikoksia tapahtuneen lähiympäristössään tai tuttavilleen. Uhritutkimukset lienevät eniten käy-

tetty kokonaisrikollisuuden arviointitapa.

SUOMALAISIA UHRITUTKIMUKSIA JO 30 VUOTTA

Ensimmäinen suomalainen väkivaltauhritutkimus tehtiin vuonna 1970 Kriminologisessa tutkimuslaitoksessa (nykyään Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos). Sen tavoitteena oli selvittää, miten turvalliseksi kansalaiset kokevat arkielämänsä. 1970-luvulla tutkimuslaitoksessa toteutettiin useita väkivaltauhritutkimuksia, jotka perustuivat pieniin väestötöksiin ja joiden tietosisältö oli melko suppea.

Vuonna 1980 tehtiin Suomessa ensimmäinen suuren väestötökseen (10000 henkilöä) perustuva haastattelututkimus. Vastaavat tutkimusaineistot on koottu vuosina 1988, 1993 ja 1997. Uutta

uhritutkimusta suunnitellaan parhaillaan.

Toinen kiinnostava uhritutkimusten aikasarja on saatu kansainvälisen rikosuhritutkimuksen välityksellä. Siitä on tuloksia vuosilta 1989, 1992, 1996 ja 2000. Suomi on ollut mukana kaikkina neljänä vuotena. Kansainvälinen rikosuhritutkimus on sisällöltään erilainen kuin suuret kansalliset tutkimukset eikä siten korvaa niitä.

Viime vuosikymmenellä yleistyivät naiseen kohdistuvaa väkivaltaa selvittävät uhritutkimukset, joissa tarkasteltiin aikaisempia uhritutkimuksia yksityiskohtaisemmin parisuhdeväkivaltaa, seksuaalista väkivaltaa, väkivallan henkisiä ja muita seurauksia sekä sukupuolista häirintää. Suomessa julkaistiin naisten väkivalta-kokemuksista vuonna 1998 raportti ”Usko, toivo, hakkaus”. ■

Vuoden 1997 tutkimuksen mukaan melkein puolet suomalaisista oli ainakin jonkin verran huolissaan väkivallan kohteeksi joutumisesta liikkeessään iltaisin ulkona.

■ H A N N U N I E M I

Rikoksen pelko heijastuu ihmisten arkeen

Samanaikaisesti kun ihmisten huolestuneisuus rikollisuudesta on lisääntynyt ja turvattomuuden tunne kasvanut, rikosten määrä on ennemmin laskenut tai pysynyt ennallaan. Rikoksen pelko ei olekaan vain rationaalinen riskiarvio vaan mielikuviin perustuva tunnetila.

Huolestuneisuus ja pelko henkilökohtaisen koskemattomuuden haavoittuvaisuudesta ja omaisuuden suojasta on lisääntynyt selvästi 1980-luvulta tähän päivään tultaessa. Sitä vastoin sukupuolista lähtien tai raiskausta pelkävien naisten osuus on pysynyt verraten vakaana (30 %) eri mittausajankohtina.

Vuonna 1997 suoritettun

haastattelututkimuksen mukaan melkein puolet suomalaisista oli ainakin jonkin verran huolissaan väkivallan kohteeksi joutumisesta liikkeessään iltaisin ulkona. Kodin lähiympäristöön kuuluvalla alueella liikkumista yksin jälkikäsin myöhään illalla tai yöllä pelkää tai haluaa välttää noin neljännes ihmisistä.

Kotiin murtautumisesta oli huolissaan lähes puolet kan-

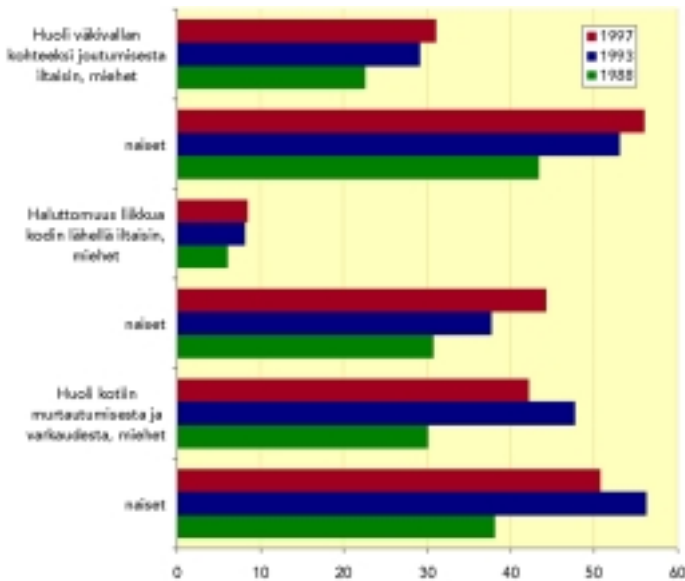
salaisista. Eräiden selvitysten mukaan ihmiset ovat vieläkin enemmän huolissaan polkupyöränsä varastamisesta tai rattijuopon yliajamaksi joutumisesta.

PELKO USEIN TILANNEKOHTAISTA

Pelko joutua rikoksen kohteeksi on yleensä lyhytaikaista, ohimenevää ja tilannekohtaista. Huoli ja turvattomuus →

Pelko joutua rikoksen kohteeksi on yleensä lyhytaikaista, ohimenevää ja tilannekohtaista.

Huoli ja turvattomuus ovat usein sidoksissa aikaan ja paikkaan.

→ ovat usein sidoksissa aikaan ja paikkaan. Lisäksi pelot ovat emotionaalisia kokemuksia eikä vain riskiarvioita.

Kansalaiset sanovatkin tuntevansa olonsa turvallisiksi liikkeessä päivisin asuinalueellaan tai keskustassa. Vasta kun tulee pimeää ja kaupassa ja työssäkäynti vähenevät ja vapaa-ajan toiminnot tulevat niiden tilalle, kaupunki alkaa tuntua uhkaavalta.

Omaisuuksien suojasta ihmiset voivat olla enemmän kokopäiväisesti huolissaan, koska omaisuus on pysyvämmän alttiina anastuksille ja vahingonteoille.

Väkivaltaa ja omaisuusrikoksia pelätään enemmän kaupungeissa kuin haja-asutusalueilla. Maaseudulla riski joutua rikoksen uhriksi on pienempi kuin kaupungissa.

Ihmiset kykenevät siten myös arvioimaan todellista riskiä, vaikka pelko muuten sisältää paljon irrationaalista tunnelatausta.

NAISET ENEMMÄN HUOLISSAAN VÄKIVALLASTA

Rikosten pelko on eriytynyt sukupuolen mukaan. Naiset ilmoittavat pelkäävänsä väkivaltaa miehiä selvästi enemmän. Naiset kokevat väkivallan uhan sekä fyysisenä että seksuaalisena. Omaisuusrikosten osalta sukupuolten väliset erot ovat vähäisempiä.

Eniten väkivallasta ja asuntomurroista ovat huolissaan nuoret, väkivaltaa kokeneet, Helsingissä kerrostalossa asuvat, suomenkieliset naiset. Joissakin muissa maissa pelkomittauksissa on saatu tulok-

sia, joiden mukaan vanhemmat, paljon aikaansa kotonaan viettävät naiset pelkäisivät kaikkein eniten. Suomessa naisten pelko tässä suhteessa lähestyy paremmin todellista riskiarviota. Se ehkä kertoo suhteellisen hyvistä turvallisuustasosta, koska kaikki kansalaisryhmät uskaltavat henkilökohtaisesti lähteä ottamaan selvää asuinpaikkansa turvallisuudesta.

Miehetkin pelkäävät oman turvallisuutensa puolesta. Enemmän he ovat silti huolissaan puolisonsa, lastensa ja vanhempiansa turvallisuudesta. Miesten pelko joutua väkivallan uhriksi liittyy usein ennalta arvattaviin tilanteisiin ja vuorokaudenaikoihin. Karttamalla näitä vaaratilanteita miehen on helpompi hallita pelkoaan.

Naiset siis tuntevat enemmän pelkoa väkivaltaa kohtaan, vaikka he todellisuudessa joutuvat kodin ulkopuolella miestä harvemmin väkivallan uhriksi. Naisten tuntemaan pelon positiivinen elementti saattaa olla siinä, että naisten varovaisuus tosiasiallisesti myös vähentää heidän uhriksi joutumisestaan, vaikka sen hintana on tietysti elämän rajoittaminen.

Miesten pelkäämättömyys taas lisää halukkuutta ottaa riskejä, joissa on väkivallan uhkaa. Miehet myös varautuvat tutkimusten mukaan väkivaltaan naisia enemmän esimerkiksi itsepuolustustaitoja

kehittämällä tai pitämällä jotain asetta mukanaan.

SUOMESSA PELÄTÄÄN RIKOKSIA VÄHEMMÄN KUIN MUUALLA

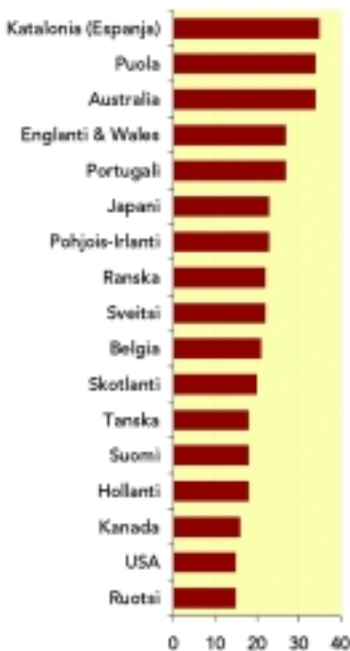
Suomalaisten kuten muidenkin pohjoismaalaisten huolestuneisuus ulkona liikkumisesta yksin pimeään tultua on kansainvälisissä mittauksissa suhteellisen pieni muihin tutkimukseen osallistuneiden maiden kansalaisiin verrattuna. Eri vuosina (1992, 1996 ja 2000) samalla kysymyksenasettelulla tehdyissä mittauksissa on vaihtelua melko vähän.

Suomessa ja Ruotsissa on näissä mittauksissa vähiten huolestuneita vastaajia. Esimerkiksi Puolassa on noin kaksi kertaa enemmän huolestuneita kuin Suomessa. Huolestuneisuuden aste ei kuvaa johdonmukaisesti sitä, minkälainen riski näissä eri maissa on joutua väkivaltaa sisältävän rikoksen uhriksi.

Myös asuntomurron kohteeksi joutumisesta kyselyä edeltäneen vuoden aikana todennäköisenä pitäneiden osuus on saman tutkimussarjan mukaan Suomessa vähäisempi kuin vastaava osuus muissa tutkimukseen osallistuneissa maissa. Suomessa oli siis mittausajankohdasta riippumatta vähiten huolestuneita vastaajia. Esimerkiksi Englannissa ja Ranskassa asuntomurrosta huolestuneita oli kolmesta neljään kertaan

Tilanne Suomessa on siis edelleen kansainvälisesti katsottuna erinomainen. Katuturvallisuutemme koetaan kaiken kaikkiaan hyväksi.

Yksin ulkona liikuttaessa pimeän tullen jälkeen olensa turvatomaksi tunteneiden osuus (%) kansainväliseen väestöhaastatteluun vastaajien asuinmaan mukaan vuonna 2000.

enemmän kuin Suomessa. Asuntomurron osalta huolestuneisuuden aste kuvaa myös varsin johdonmukaisesti sitä, minkälainen riski kyseisessä maassa on joutua omaisuusrikoksen uhriksi.

Tilanne Suomessa on siis edelleen kansainvälisesti katsottuna erinomainen. Katuturvallisuutemme koetaan kaiken kaikkiaan hyväksi ja omaisuusrikoksia tapahtuu vähemmän kuin muualla. Yksittäinen autopommi-isku nousee hetkeksi mediarummutuksen myötä ihmisten mieliin, mut-

ta jäädessään yksittäistapaukseksi se tuskin muuttaa olennaisesti turvallisuuskuvaamme pitemmällä tähtäimellä.

PELKO KASVAA, RIKOLLISUUS EI

Samanaikaisesti kun ihmisten huolestuneisuus rikollisuudesta on lisääntynyt ja turvatomuuden tunne kasvanut, rikosten määrä on enemminkin laskenut tai pysynyt ennallaan. Rikosten pelko on myös yleisempää kuin rikollisuus, jos rikoksen uhriksi joutuneiden määrä rajataan esimerkiksi viimeksi kuluneeseen vuoteen.

Rikoksen pelko ei kaikkienensa tyhjennykään rikoksen kohteeksi joutumisen riskiarvioon. Useiden ihmisryhmien pelko on lisääntynyt samanaikaisesti, ja tämä lisääntyminen on paremmin selitettävissä muilla tekijöillä kuin rikollisuuden lisääntymisellä.

Rikoksen pelko kasvaa ihmisten mielikuvissa, kokijan kokemissa merkityksissä. Ihmisille välitetään runsain mitoin informaatiota rikollisuudesta. Mielikuvia ruokkivat muiden ihmisten kertomat tapahtumat, mielipiteet, joukotiedotusvälineiden usein dramatisoivat ja uutiskynnyksen ylittävät törkeitä rikoksia koskevat uutiset sekä massiivinen ja raakuuksilla yleisöä kosiskeleva väkivaltaviihde.

Yhden selitysmallin mukaan köyhät, sairaat, työttömät ja syrjäytyneet ilmaisevat

pahoinvointiaan projisoimalla sen rikosten pelkoon, kun oman ahdistuksen todellisiin syihin ei näytä apua olevan saatavilla. Tämä selitys ei ole saanut kuitenkaan tukea suomalaisista väestöhaastattelututkimuksissa.

PELLOLLA VAIKUTUSTA IHMISTEN ELÄMÄÄN

Vaikka pelko voidaankin leimata osin irrationaaliseksi, "liian" voimakkaan mielikuvituksen tuotteeksi tai toisijaisten tietolähteiden manipuloinnin aikaansaannokseksi, pelolla on kuitenkin merkittäviä yhteiskunnallisia ja yksityisten kansalaisten elämään ulottuvia vaikutuksia.

Palko voi jakaa yleisiä tiloja yleensä tai eri vuorokaudenaikoina niin, että ihmiset eivät uskalla liikkua tai oleskella niissä. Varakkaat ihmiset voivat hakeutua asuinalueille, joissa asuu muita varakkaita, ja köyhimpien asuinalueiden sosiaaliset ongelmat ja vaarallisuus korostuvat entisestään. Pelko saa ihmiset myös varautumaan rikoksiin eri keinoin, jos yhteiskunnan turvakoneistoa koeta riittäväksi. Tätä pelkoa hyödyntävät erilaiset turvapalvelut, jotka tarjonnallaan voivat ruokkia pelkoja vain lisää.

Pelko jakaa helposti myös kansalaisia niin, että pelkääjät pyrkivät paikantamaan pelon lähteet syrjäytyneisiin tai alkoholisteihin, joiden suhteen vaaditaan kontrollin tiukenta-

mista ja kovempia rangaistuksia. Tästä on enää lyhyt askel populistiseen kriminaalipoliittikkaan, jossa yksipuolisesti ja usein virheelliseen tietopohjaan perustuen korostetaan esim. ulkomaalaisten tekemien rikosten määrää ja luonnetta.

Toisaalta myös pelon vähäisyys voi olla haitallista. Varsinkin nuoret miehet vähättelevät rikollisuutta ja aliarvioivat esimerkiksi fyysisten vammojen vakavuutta. Osa nuorista jopa hakeutuu tietoisesti väkivaltaisiin tilanteisiin. Näin rationaalinen, pelkkään riskiarvioon perustuva pelon taso tulee joissakin ryhmissä aliarvioitua (nuoret miehet) ja toisissa taas yliarvioitua (nuoret ja keski-ikäiset naiset).

Turvattomuutta ja pelkoa on kuitenkin vaikea, ellei mahdoton hahmottaa aukottomasti. Pelon ja turvattomuuden voimakkuutta ei ole selvitetty, joten ei tiedetä, minkä merkityksen pelko ja turvattomuus saa ihmisten elämässä. Pelkoa koskevat kysymykset mittaavat subjektiivista todellisuudesta ja ovat siten mielipidekysymysten luontoisia. ■

Hannu Niemi on erikoissuunnittelija Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa.

Havaintoja kansainvälisestä rikosuhritutkimuksesta

Suomen asema suhteellisen alhaisen rikollisuuden maana ei näytä horjuvan viimeisimmässä kansainvälisessä uhritutkimuksessa. Sijoitusta selittänee omaisuusrikollisuuden suhteellisen alhainen taso; seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun sekä uhkaavan tai väkivaltaisen käyttäytymisen kohdalla Suomi sijoittuu hieman eurooppalaisen keskiarvon yläpuolelle.

Kansainvälinen rikosuhritutkimus (ICVS) on tähän mennessä toteutettu neljästi, vuosina 1989, 1992, 1996 ja 2000. Eri kerroilla hankkeeseen on

osallistunut eri määrä maita, siksi kunnollisia laajoja aikasarjavertailuja ei oikeastaan ole. Hanke on kuitenkin saavuttanut selkeän ja pysyvän jalansijan rikollisuuden kan-

sainvälisten vertailujen tärkeänä tietolähteenä; yhteensä yli 60 maata kaikista maanosista on jo ollut mukana ainakin kerran.

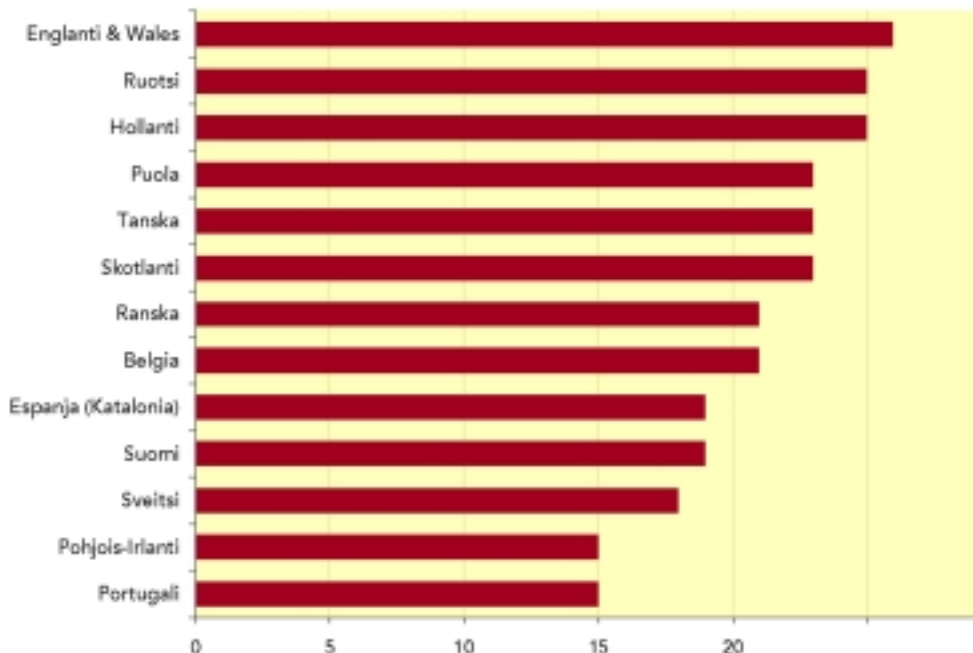
Perinteisiin tietolähteisiin

verrattuna väestöhaastatteluilta saadaan olennaisesti vertailukelpoisempia tietoja rikosten yleisyydestä, koska rikosten tuleminen viranomaisten tietoon sekä niiden kirjaaminen vaihtelevat suuresti maasta toiseen. Niinpä kansainvälinen rikosuhritutkimus onkin kyennyt tuottamaan monia kiinnostavia tuloksia, joita perinteisten tilastolähteiden perusteella ei ole tunnettu.

Tutkimus koskee vain henkilökohtaisia uhriksi joutumiskokemuksia ja kysymykset on rajattu viimeksi kuluneisiin viiteen vuoteen ja viimeksi kuluneeseen vuoteen. Kysytyt rikokset käsittävät vastaajan autoon ja muihin kulkuvälineisiin kohdistuneita tekoja, asuntomurtoja, muita varkauksia, ryöstöjä sekä uhkailuja, väkivallantekoja ja seksuaalista lähentelyä ja väkivaltaa. Rikoksia oli kaikkiaan 11 erilaista.

Suomi sijoittuu tässä vertailussa suhteellisen hyvin,

Kuvio 1. Länsi-Euroopan maissa kysytyjen 11 rikoksen uhriksi viimeksi kuluneen vuoden (1999) aikana joutuneet, % aikuisväestöstä, vuoden 2000 tutkimukset.

Tallinnan nopeasti kasvanut matkailijaliikenne on luonut paljon rikostilaisuuksia ja vakiinnuttanut alueelle mittavan rikollisväestön. Rikospaineet kohdistuvat myös paikallisiin.

kuten saman tutkimuksen aikaisemmilla mittauskerroilla (kuviot 1). Suomen perinteinen asema suhteellisen alhaisen rikollisuuden maana ei siten näytä pahoin horjuvan. Esimerkiksi Ruotsi ja Tanska sijoittuivat olennaisesti lähemmäksi kärkipaikkaa, jota tutkimukseen osallistuneista maista pitää hallussaan Englanti ja Wales.

Maiden välisiä tasoeroja tutkittaessa viitataan usein siihen, että yleisellä tasolla niitä selittävät maan kaupungistumisaste ja vauraus niin, että kumpikin tekijä nostaa yleisiä uhrilukuja. Tämä koskee etenkin omaisuusrikoksia. Suomen suhteellisen alhainen sijoitus kuvastaakin nimenomaan omaisuusrikollisuutta. Seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun sekä uhkaavan tai väkivaltaisen käyttäytymisen kohdalla Suomi sijoittuu niin tässä kuin aiemmissakin mitauksissa hieman eurooppalaisen keskiarvon yläpuolelle.

ERITYISHUOMIO TALLINNAN UHRILUVUISTA

Vuoden 2000 tutkimukseen osallistui myös Viro. Tämä tarjoaa mahdollisuuden vertailla Suomen tilannetta kahteen naapuriiimme (kuviot 2).

Tiedämme jo aiemmista vastaavista tutkimuksista, että Suomi on kuulunut suhteellisen alhaisen rikollisuuden maihin ja että Ruotsin rikollisuus ei ole suuresti poikennut Suomen yleiskuvasta, vaikka onkin jonkin verran runsaampaa. Samoin tiedämme, että Viron tilanne on 1990-luvul-

la ollut selkeästi huonompi kuin näissä maissa. Vuoden 2000 uhritutkimukset toistavat nämä yleishuomiot. Samalla ilmenee, että Tallinnan rikostaso on joiltakin osin vallan poikkeuksellinen. (Helsingin ja Tukholman lukuja ei tosin ole julkaistu, ja epäilemättä myös Suomessa ja Ruotsissa pääkaupungin luvut olisivat selvästi maan keskiarvoa korkeampia).

Tallinnan korkeita uhrilukuja on kummasteltu, ja epäilty myös, että ne voisivat perustua satunnaisvirheeseen, koska käytetyt otokset ovat varsin pieniä. Lähden tässä pohdinnassa kuitenkin siitä, että havainto edustaa ainakin suunnaltaan todellista asiaintilaa. Tarjoan yhden erityisen argumentin sen tueksi, että

asia tosiaan saattaa olla näin.

Tallinnaan matkustaa nykyisin vuositasolla yli kolme miljoonaa lyhytaikaista suomalaista vierasta ja lisäksi sinne saapuu jonkin verran turisteja ja liikematkailijoita muistakin maista. Vaikka osa jatkaa muualle Viroon, matkailijoiden määrä Tallinnan ulkopuolella on vähäinen. Tallinnan oma väkiluku on alle puoli miljoonaa. Tähän mitta-kaavaan nähden vierailijoiden volyymi on niin suuri, että se heiluttaa koko kaupunkia – myös sen rikollismaailmaa.

Nopeasti kasvanut matkailijaliikenne on luonut paljon rikostilaisuuksia. Suomen ja Viron välisen elintasoeron vuoksi ne ovat vielä nykyisinkin hyvin houkuttelevia, siitä huolimatta että ero kaiken ai-

kaa supistuu. Hyvien kohteiden suuri määrä on edistänyt kaupungin kokoon nähden poikkeuksellisen mittavan rikollisväestön vakiintumista alueelle.

Sen seurauksena myös paikallinen väestö joutuu suhteettoman runsaan rikollisuuden uhriksi: kun matkailijaväestön määrä vuorokauden eri aikoina sekä matkailun kausivaihtelun kautta heilahtelee laajoissa rajoissa, ei rikollisväestön volyymi noudattele yhtä jyrkkiä vaihteluita. Rikospaineet kohdistuvat silloin paremman puutteessa myös paikallisiin kohteisiin. ■

Kauko Aromaa on YK:n yhteydessä toimivan Euroopan kriminaalipoliittikan instituutin HEUNIn johtaja.

Kuviot 2. Kysytyjen rikosten uhriksi viimeksi kuluneen vuoden (1999) aikana joutuneet, % aikuisväestöstä, vuoden 2000 tutkimukset (ajoneuvorikoksissa mukana vain ajoneuvon omistustajat).

	Suomi	Ruotsi	Viro	Tallinna
autovarkaus	0,5	1,6	1,5	0,7
varkaus autosta	3,5	6,6	14,7	25,1
auton vahingoittaminen	4,5	5,8	9,3	14,6
moottoripyörävarkaus	0,8	1,6
polkupyörävarkaus	5,3	7,8	6,1	8,9
asuntomurto	0,3	1,7	3,7	4,7
asuntomurron yritys	1,0	0,7	3,1	5,8
ryöstö	0,6	0,9	2,9	6,3
varkaus henkilöltä	3,3	5,8	5,5	8,8
pelottava uhkailu/väkivalta	4,2	3,8	6,4	9,1
seksuaalinen lähentely/väkivalta	3,7	2,6	3,6	6,1

Turistit turvassa Helsingissä?

Helsingissä poliisin tietoon tuli viime vuoden touko–syyskuussa noin 450 ulkomaan kansalaiseen kohdistunutta rikosta. Luku sisältää turistien ja työmatkalla olevien lisäksi myös täällä pysyvämmiin oleskelevien ulkomaalaisten kokemat rikokset. Tiedoista voi kuitenkin päätellä turisteihin kohdistuvan rikollisuuden laajuutta ja luonnetta.

Aineisto poliisin tietoon tulleista ulkomaalaisiin kohdistuneista rikoksista turistikaudella 2001 Helsingissä kerättiin rikosentorjuntaneuvoston varten. Aineiston perusteella oli tarkoitus arvioida Rikosuhripäivystyksen suunnittelemaa hanketta turistiuhrien auttamiseksi.

Rikosjutuissa esiintyi kaikkiaan nelisenkymmentä eri rikosnimikkettä. Kaksi kolmannesta, 300, oli varkausrikoksia. Petoksia oli 37. Enemmistö niistä oli maksuvälinepetoksia.

Liikenne rikkomuksia ja muita liikenteeseen liittyviä rikoksia ilmoitettiin poliisille 21. Useimmiten näissä oli kyse siitä, että kolarin toista osapuolta, tavallisesti suomalaisista, epäiltiin varomattomuudesta liikenteessä, ja ulkomaan kansalainen oli juttussa asianomistajana. Väki-

valtarikoksia oli vähän, vain 4 prosenttia rikoksista.

Ulkomaalaisiin kohdistuneiden rikosten kausivaihtelussa toukokuu oli vielä hiljaista aikaa. Kesäkuussa rikosten määrä alkoi jo kasvaa. Heinä- ja elokuu ovat huippukautta. Syyskuussa rikoksia tapahtui taas jo vähemmän, saman verran kuin kesäkuussa.

Viikoittain tarkastellen, ri-

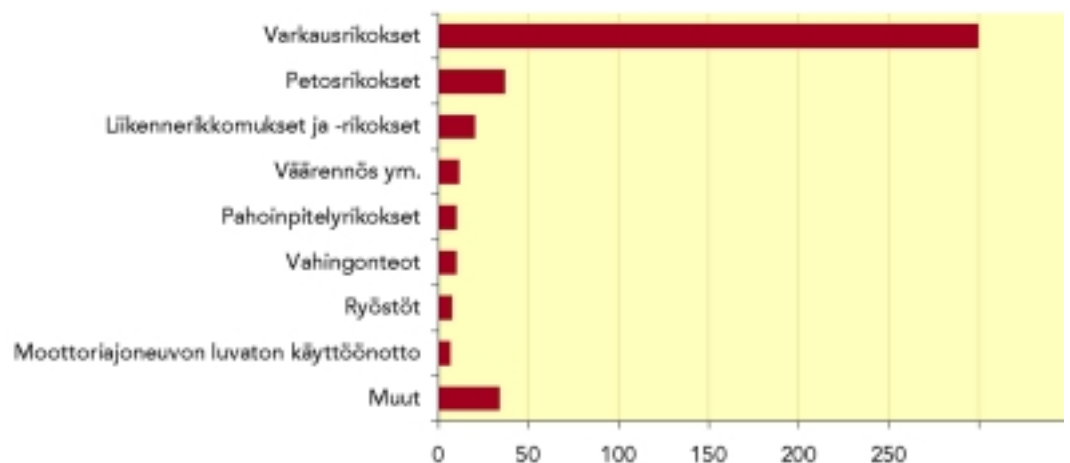
koksia kirjattiin vuonna 2001 eniten heinäkuun viimeisellä viikolla. Tuolloin poliisi sai tutkittavakseen 40 varkautta ja petosta.

JAPANILAISET USEIMMITEN UHREINA

Ulkomaalaisia rikoksen uhreja oli kaikkiaan 427. Eri kansalaisuuksia esiintyi rikosten asianomistajina viitisenkymmentä.

Kesällä 2001 japanilaiset olivat ulkomaalaisten rikosuhrien suurin ryhmä. Seuraavaksi eniten oli saksalaisia, venäläisiä, virolaisia ja ruotsalaisia.

Tiedotusvälineissäkin oli uutisia japanilaisturisteihin kohdistuneista varkauksista ja petoksista. Liikkeellä oli ryhmiä, ainakin osa ulkomaalaisia, jotka valitsivat järjestelmällisesti uhreiksi katuku-

Tyypillisen matkailijan riski joutua Helsingissä väkivallan kohteeksi on pieni.

LEHTIKUVA / JUUKKA RITOLA

Ulkomaalaisiin kohdistuneet varkauudet ja petokset keskittyivät Helsingin ydinkeskustaan.

Rikoksen asianomistajien kansalaisuus

Japani	61
Saksa	38
Venäjä	38
Viro	37
Ruotsi	34
USA	24
Kiina	16
Italia	15
Ranska	15
Korea	14
Alankomaat	11
Norja	10
Britannia	10
Singapore	8
Vietnam	8
muut	88
Yhteensä	427

vassa hyvin erottuvia, usein melko iäkkäitä aasialaisturisteja. Japanilaisten yliedustus voikin olla kesään 2001 liittyvä poikkeus.

Saksasta ja Ruotsista tulee Suomeen paljon matkailijoita, joten heidän määränsä uhreina ei yllätä. Venäläisten ja virolaisten rikosuhrien joukossa lienee enemmän myös muita kuin lomamatkailijoita.

VARKAUDET KESKITTYVÄT YDINKESKUSTAAN

Ulkomaalaisiin kohdistuneet varkauudet ja petokset keskittyivät Helsingin ydinkeskustaan. Kaksi kolmesta näistä oli tapahtunut Kluuvi-Kaartin-kaupunki-Kamppi-Kruunuhaaka alueella. Yksistään Kluuvin alueella oli sattunut melkein joka kolmas rikoksista. Kartalla rikospaikat muodostavat kuvion, jonka toisessa

päässä ovat Etelä-sataman ja Katajannokan laivaterminaalit. Kolmas keskittymä on Kauppatorilla, josta rikospaikkojen vyöhyke jatkuu nauhamaisena Aleksanterinkatua ja Esplanadeja pitkin Erottajalle ja edelleen Mannerheimintietä Oopperatalolle saakka. Ympäristöstä erottuu myös rautatieasema ja sen edusta.

Rikoksia tapahtuu siis turistien suosimilla ostoskaduilla ja kulkuväylillä. Lisäksi on ilmeistä, että matkailijoiden maahantulon ja -lähden yhteydessä on omaisuusrikoksen uhriksi joutumisen riski tavanomaista suurempi.

PAHOINPITELYJÄ VÄHÄN

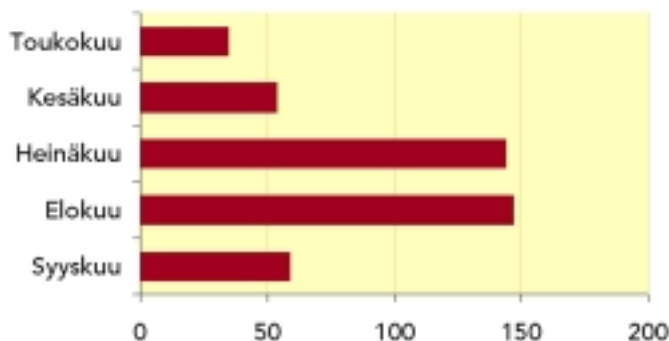
Poliisi kirjasi kesällä 2001 Helsingissä vain 10 ulkomaalaiseen kohdistunutta pahoinpitelyä ja 8 ryöstöä. Näissäkään kaikissa ei ollut

kysymys turisteihin kohdistuneista teoista. Ryöstöistä puolet liittyi julkisuudessakin huomiota saaneeseen juttuun, jossa prostituioituina toimineet virolaisnaiset joutuivat virolais- ja suomalaismiesten ryöstämiksi. Muiden ryöstöjen uhrit olivat Ruotsin, Tanskan ja Iranin kansalaisia. Enintään muutama turisti joutui siis kesäkuukausina Helsingissä ryöstetyksi.

Pahoinpitelyistä voidaan sanoa samaa. Kolmessa pahoinpitelyssä asianomistajina oli Japanin, Ruotsin ja USA:n kansalainen. Muut uhrit olivat mitä ilmeisimmin pysyvämmän Suomessa oleskelevia henkilöitä. Tyypillisen matkailijan riski joutua Helsingissä väkivallan kohteeksi on pieni. ■

Reino Sirén on tutkija Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa.

Ulkomaalaisiin kohdistuneet rikokset Helsingissä turistikaupunkina.

Nuorten kokema väkivallan uhka lisääntynyt

Kun julkisuudessa puhutaan nuorisosta ja rikollisuudesta, huomion kohteena ovat yleensä nuorten tekemät rikokset. Vähemmälle huomiolle on jäänyt se, että nuoret ovat usein myös rikosten uhreja.

Uhritutkimuksia on tehty aikuisten osalta jo vuodesta 1970. Nuoria koskevat systemaattiset mittaukset aloitettiin 1998. Sinä ja vuonna 2001 tehdyissä nuorisoriikollisuus-kyselyissä 15–16-vuotiailta on kysytty, ovatko he joutuneet kuluneen vuoden aikana erilaisten rikosten kohteiksi.

Vuonna 2001 aiempaa suurempi osa tytöistä ilmoitti kokeneensa väkivallan uhkaa. Myös poikien kohdalla väkivallan uhan kokeminen yleisty. Sen sijaan aiempaa harvempi poika oli joutunut varkauden kohteeksi. Muiden tekojen kohdalla merkitseviä muutoksia ei havaittu.

Jos vertaillaan tyttöjä ja poikia, havaitaan, että pojat kokevat enemmän väkivaltaa ja sen uhkaa. Pojat joutuivat myös ryöstön uhriksi selvästi useammin kuin tytöt. Poikien elämä on väkivaltaisempaa kuin tyttöjen – mm. siksi, että tyttöjen aggressio ilmenee suullisessa ja epäsuorissa

muodoissa. Varkauden kohteeksi tytöt ja pojat joutuvat suurin piirtein yhtä usein.

Väkivallan uhan kokeminen yleistyi enemmän kuin ruumiillisen väkivallan kokeminen. Saman tyyppisiä havaintoja on saatu myös koko väestöön kohdistuvista uhritutkimuksista: niissäkin fyysisen vamman aiheuttanut väkivalta on pysynyt vakaana tai jopa vähentynyt samalla kun uhan kokeminen ja pelko ovat lisääntyneet.

Vuoden 2001 nuorisotutkimus tehtiin keväällä 2001. Uhkakokemusten lisääntymistä ei siten voi selittää kesän 2001 suurta huomiota herättäneillä henkirikoksilla (Keravan tapahtumat ja ns. Heinojen tapaus), tai syyskuun 11. päivän terrori-iskuilla New Yorkissa. Selityksiä on etsittävä muualta.

Uhkakokemukset saattavat johtua uhkailukäyttäytymisen lisääntymisestä: ehkä nuoret uhkailevat toisiaan väkivallalla entistä enemmän tai aikuis-

set saattavat uhkailla nuoria aiempaa enemmän. Toinen mahdollisuus on, että kyse on uhan kokemisen lisääntymisestä. Nuoret ovat voineet herkistyä määrittelemään uhkaaviksi tilanteita, joita he eivät aiemmin olisi pitäneet uhkaavina. Esimerkiksi tietokonepelien ja median väkivaltapainotuksen vaikutusta epä-määräisen uhan kokemiseen olisi syytä tutkia tarkemmin.

NUORIIN KOHDISTUVA VÄKIVALTA YLEENSÄ NUORTEN AIHEUTTAMAA

Suurin osa nuoriin kohdistuvasta väkivallasta on toisten nuorten aiheuttamaa: noin 85 prosenttia nuoriin kohdistuneista väkivallanteoista oli alle 20-vuotiaiden aiheuttamia. Vastaavasti sitä vanhempien aiheuttamaa oli 15 prosenttia väkivallasta. On tietysti tulkintakysymys, pidetäänkö tätä osuutta pienenä vai suurena.

Noin joka viides nuoriin kohdistunut väkivallanteko ta-

pahtui koulussa tai koulumatalla. Yksikään aikuisen aiheuttama teko ei tapahtunut koulussa, joten kyse ei ole ainakaan opettajien väkivallasta.

Lähes 40 prosenttia väkivallan kohteeksi joutuneista ilmoitti vastanneensa väkivallastaan väkivallalla “hakkaamalla” tekijän. Konfliktitilanteisiin liittyy siis varsin usein molemminpuolista väkivaltaa. Väkivalta kuuluuakin sellaiseen elämäntyyliin ja vertaisryhmään, joka altistaa nuoren sekä väkivallan harjoittamiselle että väkivallan uhriksi joutumiselle.

SUURISSA KAUPUNGEISSA JOKA KAHDEKSAS NUORI RYÖSTETTY

Väkivallan tai sen uhan kokemisessa ei ole huomattavia eroja kaupunkien, taajamien ja maaseudun nuorten välillä. Varkauden kohteeksi joutuminen on sen sijaan kaupunkimaisissa kunnissa yleisempää kuin taajamissa ja maaseudul-

la. Myös ryöstön uhriksi joutuminen on sitä yleisempää, mitä kaupunkimaisemmasta kunnasta on kyse. Suurissa yli 100 000 asukkaan kaupungeissa asuvista 15-16-vuotiaista nuorista peräti joka kahdeksas oli vuoden aikana tullut ryöstetyksi. Ryöstöllä tarkoitetaan tilanteita, joissa nuorelta varastetaan jotakin uhkaamalla häntä väkivallalla.

SOSIAALIS-TALOUDELLISILLA TEKIJÖILLÄ MERKITYSTÄ

Eräiden viime aikaisten nuorten tekemien henkirikosten yhteydessä on sanottu, että väkivallan ja tekijän sosiaalisen aseman välinen yhteys on hävinnyt tai ainakin selkeästi heikentynyt. Väkivallan on sanottu ikään kuin irronneen sosiaalisista määreistä niin että siitä on tullut "selittämätöntä". On myös sanottu, että nuorten väkivallan taustalla on abstrakti pahuus ja yleisen moraalittomuuden lisääntyminen.

Tutkimusten mukaan nuorten alttius väkivaltaan on kuitenkin edelleen yhteydessä mm. yksinhuoltajuuteen ja perheen vaikeaan taloustilanteeseen. Erilaisten sosiaalisten rasitteiden kasaantuminen perheessä lisää nuoren alttiutta väkivaltaan.

Samanlaisia yhteyksiä on myös rikosten uhriksi joutumisen ja sosiaalis-taloudellisten tekijöiden välillä. Vaikeasta taloustilanteesta kärsivien perheiden nuoret joutuvat muita useammin sekä omaisuus- että väkivaltarikosten kohteiksi. Huono-osaisuus kasaantuu: talousvaikeuksista kärsivien perheiden nuorilta varastetaan useammin kuin muilta, heidät ryöstetään useammin kuin muut, he kokevat muita enemmän väkivallan uhkaa ja heihin kohdistuu vä-

kivaltaa enemmän kuin muihin.

Yhteydet välittynevät ainakin vapaa-ajan viettotapojen ja alkoholinkäytön kautta. Kyse ei ole siitä, että hyväosaiset kohdistaisivat huono-osaisiin rikoksia. Kohonnut riski joutua rikosten uhriksi ja kohonnut alttius tehdä rikoksia ovat saman sosiaalisen ilmiön kaksi eri puolta, jotka yhdistyvät, kun samanlaisista sosiaalisista taustoista tulevat nuoret hakeutuvat toistensa seuraan.

Kun nuorten väkivaltaa ja erilaisten rikosten uhriksi joutumista tutkitaan massailmiönä, rikosuhrikokemusten yhteys sosiaalis-taloudelliseen huono-osaisuuteen on ilmeinen. Jos nuoriin kohdistuvaa väkivaltaa ja muita rikoksia halutaan selittää, sosiaalis-taloudellisia tekijöitä ei voida jättää huomiotta. Tutkimus osoittaa myös suunnan, johon erilaiset tuki- ja torjuntatoimet on järkevää kohdistaa. Jos nuorten väkivallan ennaltaehkäisy ja torjunta onnistuu, siitä hyötyvät erityisesti nuorisoväkivallan tyypilliset uhrat: sosiaalisesti ja taloudellisesti heikossa asemassa olevat nuoret.

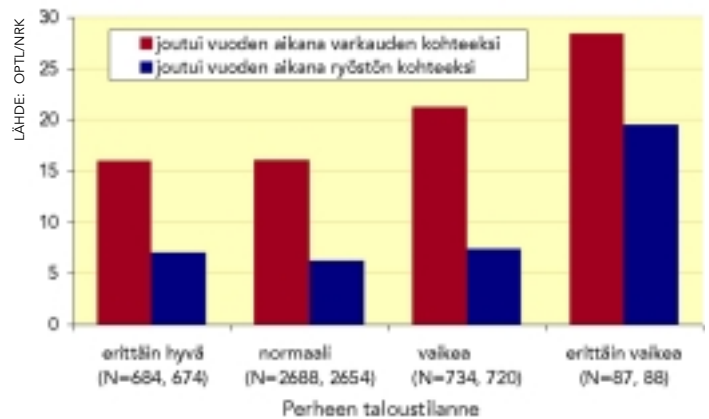
NUORTEN HENKIRIKOKSISTA LISÄTIETOA

Tässä esitetyt tiedot koskevat nuorten massarikollisuutta, josta valtaosa jää piilorikollisuudeksi, ja siksi myös tilastojen ulkopuolelle. Vakavimman väkivallan, kuten henkirikosten, yhteys sosiaalisiin tekijöihin voi olla erilainen. Henkirikoksia tekevien nuorten taustoista saadaan lähiaikoina lisätietoa, kun Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ja Tilastokeskuksen yhteistutkimus vuosien 1998–2000 henkirikoksista valmistuu. Myös Keskusrikospoliisissa on tekeillä

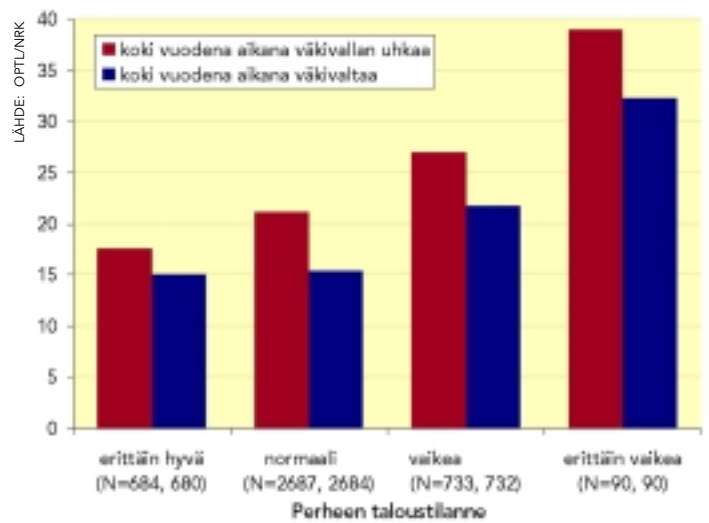
Kuluneen vuoden aikana eri tekojen kohteeksi joutuneita nuoria 1998 ja 2001 (%). Lähde: OPTL/NRK 1998-2001. *) Vuosien 1998 ja 2001 ero merkitsevä.

	Tytöt		Pojat	
	1998	2001	1998	2001
varkaus	16,9	18,1	18,2	15,1*
ryöstö	3,2	4,3	8,7	10,2
väkivallan uhka	14,8	17,7*	24,5	27,7*
väkivalta	12,3	13,8	21,0	22,8

Vuoden 2001 aikana varkauden ja ryöstön kohteeksi joutuneita nuoria (%).

Vuoden 2001 aikana väkivallan uhan ja väkivallan kohteeksi joutuneita nuoria (%).

nuorten henkirikoksia käsittelevä tutkimus. ■

Kirjoittaja on Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen kriminologisen yksikön tutkimusjohtaja. Vuoden

2001 nuorisirikollisuuskyselystä on tarkempia tietoja julkaisussa Janne Kivivuori (toim.): Nuoret rikosten tekijöinä ja uhreina. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 188, Helsinki.

Talousrikollisuudella on uhrinsa

Talousrikoksia on luonnehdittu näkymättömiksi rikoksiksi. Niiden "unohtamiseen" vaikuttaa käsitys uhrittomuudesta. Haittojen ajatellaan olevan lähinnä abstrakteihin entiteetteihin, kuten verottajaan, kohdistuvia taloudellisia vahinkoja, joista kukaan ei varsinaisesti kärsi. Todellisuudessa yksityishenkilöt ja yritykset kohtaavat arkipäivässään talouselämän laittomuuksien aiheuttamia taloudellisia, fyysisiä ja sosiaalisia harmeja.

Talousrikollisuutta ja sen aiheuttamia vahinkoja ja uhreja analysoitaessa on huomioitava yrityksen ja ympäristön, yrityksen ja työntekijän, yrityksen ja yhteiskunnan sekä yritysten keskinäiset suhteet. Talousrikollisuuden vahingot eivät rajoitu mittaviin taloudellisiin vahinkoihin, jotka tunnetusti ovat huomattavasti suuremmat kuin perinteisten rikosten aiheuttamat taloudelliset vahingot.

Taloudellisia vahinkoja eivät ole ainoastaan rikoksilla välittömästi aiheutetut vahingot vaan myös välilliset vahingot. Epäsuoria seurauksia ovat esimerkiksi verotason ja hintojen kasvu, kilpailun vääristyminen, markkinoiden epävakauden aiheuttama ta-

ludellinen turvattomuus ja työpaikkojen epävarmuus, jopa työttömyys. Enronin ja Worldcomiin liittyvien epäselvyyksien paljastuttua on nähty, miten epäluottamus markkinoihin saattaa heijastua esimerkiksi korkotasoon ja pörssikursseihin, joilla on vaikutuksensa myös "tavallisten" kansalaisten elämään.

Talousrikoksista aiheutuu uhreilleen myös fyysisiä vahinkoja, joista konkreettisina esimerkkejä ovat tuoteturvallisuuden, ympäristön suojelun ja työturvallisuuden laiminlyönnistä aiheutuvat vahingot. Erityisesti ympäristö- ja työrikokset, joita kriminologisessa keskustelussa kutsutaan yhteisöjen väkivaltarikoksiksi, jäävät usein vähälle huomiolle keskustelussa ri-

kollisuuden vahingollisuudesta.

Talousrikollisuus aiheuttaa myös sosiaalisia vahinkoja, kuten epäluottamusta oikeuslaitokseen, poliisiin ja koko poliittiseen yhteiskuntajärjestelmään. Talousrikollisuuden kontrollointia voidaan pitää oikeusjärjestelmän uskottavuuden mittarina. Tutkimuksissa on esitetty, että talousrikollisuuden lisääntyminen ja sen heikko valvonta jopa lisäävät niin sanottua massarikollisuutta, koska kansalaiset kokevat tavanomaiset rikokset vähäpätöisinä laajakantoisiin liike-elämän laittomuuksiin verrattuina. Moraalin hölymisen ja massarikollisuuden kautta kontrolloimaton talousrikollisuus saattaa lisätä yleistä turvattomuutta.

KÄSITYKSIÄ TALOUSRIKOLLISUUDESTA TUTKITTU VÄHÄN

Ongelmana sekä virallisissa tilastoissa, uhritutkimuksissa että turvallisuuskyselyissä on, että niistä harvoin löytyy talousrikollisuutta koskevaa tietoa. Usein todetaan itsestään selvytenä, että talousrikollisuutta ei kansalaisten keskuudessa paheksuta samalla tapaa kuin perinteisiä rikoksia. Ne harvat piilorikollisuutta koskevat tutkimukset tai turvallisuuskyselyt, joissa talousrikollisuus on huomioitu osoitettavat päinvastoin, että talousrikollisuudella on uhrinsa ja sitä kohtaan osoitetaan paheksuntaa ja huolta.

Yhdysvaltalainen National White Collar Crime Center teki vuonna 2001 laajan kyse-

Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksen mukaan 70 prosenttia yrityksistä oli joutunut talousrikoksen tai sen yrityksen kohteeksi viimeisen viiden vuoden aikana.

lytutkimuksen, jonka mukaan 36 % kotitalouksista oli joutunut jonkun talousrikoksen kohteeksi vuoden aikana. Tutkimuksessa selvitettiin myös kansalaisten suhtautumista talousrikollisuuteen.

Vastaajia pyydettiin vastamaan esimerkiksi kysymyksen: ”Kumpi on mielestänne vakavampi rikos: aseensa kanssa suoritettu ryöstö, josta aiheutuu vakava vamma, vai pilaantunut lihan myyminen, jonka seurauksena yksi henkilö sairastuu?”. Vastaajista 36 % piti ryöstöä vakavampana rikoksena ja 45 % pilaantuneen lihan myymistä.

Useat muutkin tutkimukset ovat osoittaneet, että käsitys suvaitsevuudesta talousrikollisuutta kohtaan on myytti: kansalaiset paheksuvat talousrikollisuutta jopa enemmän kuin perinteistä rikollisuutta ja ovat sitä mieltä, että niistä annettujen rangaistusten pitäisi olla kovempia.

Poliisiammattikorkeakoulun julkaisusarjassa (tiedotteita 19/2002) ilmestyneessä tutkimuksessa kartoitettiin yritysten talousrikoskokemuksia. Tutkimuksen tarkoituksena oli osaltaan täydentää vallitsevaa kuvaa (talous)rikollisuuden uhreista ja sen aiheuttamien vahinkojen monimuotoisuudesta: talousrikollisuuden uhreja ovat yhteiskunnan lisäksi yritykset ja kansalaiset, ja vahingot monimuotoisia.

Tutkimuksen mukaan 72 %

yrityksistä oli joutunut talousrikoksen tai sen yrityksen kohteeksi viimeisen viiden vuoden aikana. Kun yrityksiä pyrittiin arvioimaan muiden yritysten rikollisuutta, 73 % vastaajista arvioi työturvallisuus- tai työsuojelumääräysten rikkomista ja laiminlyöntiä, 67 % kilpailumenettelyrikkoksia sekä 66 % ennakkopäätösten ja työnantajamaksujen maksamatta jättämistä esiintyvän omalla toimialallaan.

Yritysten talousjohtajilta kysyttiin myös talousrikosten haittavaikutuksista. Haitallisimmiksi yritykset kokivat yhteiskuntamoraaliin kohdistuvat vaikutukset, terveen kilpailun vääristymisen sekä taloudelliset menetykset koko yhteiskunnalle.

TALOUSRIKOLLISUUS UNOHDETAAN USEIN RIKOKSENTORJUNNASSA

Vaikka talousrikollisuuden haitallisuutta koskevia tutkimuksia on saatavilla, sen ”unohtaminen” rikoksentorjuntastrategioista ja turvallisuuden käsitteestä on yleistä. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa on satsattu viime vuosina 35 miljoona puntaa kriminologisiin, lähinnä erilaisiin rikoksentorjuntastrategioiden arviointiin liittyviin tutkimuksiin. Talousrikollisuuden aiheuttamille vaurioille ei niissä kuitenkaan ole löytynyt tilaa. Oma lukunsa on se, että vaikka kansalaisaktiivisuutta

rikoksentorjunnassa yhä enemmän korostetaan ja valtiollaan taholta (Suomessakin) kannustetaan, kansalaisaktivismi talouselämän laittomuuksia, esimerkiksi ympäristörikkoksia, vastaan määritellään helposti itsessään rikolliseksi toiminnaksi.

Yleisesti rikosten torjunnassa on ollut havaittavissa 1980-luvulta lähtien kaksi yleistä kansainvälistä trendiä: rikosoikeudellisen kontrollin koventaminen perinteisen rikollisuuden osalta sekä talousrikostorjunnan vähentyminen ja alasajo. Suomessa tilanne on erityisesti viimeisen kymmenen vuoden aikana ollut sikäli poikkeuksellinen, että talousrikollisuuden ja harmaan talouden kontrollia on tehostettu kolmen peräkkäisen torjuntaohjelman avulla. Mutta talousrikollisuuden kontrollia vastustavia ääniä on kuultu viime vuosina yhä enemmän.

Kansainväliset esimerkit osoittavat, että talousrikollisuus nostetaan aika ajoin ongelmaksi. Yritykset torjua talousrikollisuutta kriminaalipolitiikan keinoin ovat mahdollisia silloin, kun huoli saavuttaa tarpeeksi korkean poliittisen päätöksenteon tason. Kontrollimyönteisyyttä edeltää monesti jonkin asteinen yleinen painostus tai legitimitteettikriisi, joka johtuu esimerkiksi korkeassa asemassa olevien henkilöiden tekemien talousrikosten paljastumisesta.

Huoli talousrikollisuudesta on kuitenkin usein ollut väliaikaista ja sen torjunta jäänyt lyhytjännitteiseksi.

Voi pohtia, onko talousrikollisuus Suomessakin mielletty ainoastaan väliaikaiseksi ongelmaksi ja keskittykö kriminaalipolitiikka pitkällä tähtäimellä ainoastaan rajattuihin rikollisuus- ja turvallisuusongelmiin. Esimerkiksi talousrikollisuuden jättämistä pois kansallisesta rikoksentorjuntaohjelmasta on perusteltu Turvallisuustalkoot-raportissa sillä, että on olemassa erillinen talousrikollisuutta koskeva torjuntaohjelma.

Talousrikollisuuden pois jättäminen antaa kuitenkin implisiittisesti viestin siitä, että talousrikollisuus olisi jonkinlainen ad hoc -rikollisuusongelma, joka ei kuulu ”oikean” rikollisuuden torjuntaohjelmaan ja josta ei aiheudu haitallisia seuraamuksia yhteiskunnalliseen koheesioon, ihmisten arkipäivään ja koettuun turvallisuuteen. ■

OTL Anne Alvesalo on ma. tutkimuspäällikkö ja KTM Anne Jokinen tutkija Poliisiammattikorkeakoulussa.

Valtiokonttorin ja tuomioistuinten korvauksissa eroja

Rikoksella aiheutetusta vahingosta saa korvausta valtion varoista. Korvauksen myöntää ja maksaa Valtiokonttori. Myönnetyn korvauksen määrä saattaa kuitenkin ikävällä tavalla yllättää rikoksen uhrin. Valtiokonttorin itsenäisen harkintavallan takia uhrille maksettavat korvaussummat voivat olla huomattavasti pienemmät kuin tuomioistuimen päätöksessä on uhrille tuomittu.

Uhrin kärsimiä vahinkoja tasataan Suomessa valtion varoista rahoitettavalla korvausjärjestelmällä, josta säädetään rikosvahinkolaissa. Lähtökohdiana on ollut luoda korvausjärjestelmä, jossa rikoksen uhrille taataan mahdollisuus saada korvausta hänelle rikoksella aiheutetusta vahingosta riippumatta siitä, saadaanko rikoksenteikijä selvitetyn tai onko tällä maksukykyä ja -halukkuutta.

Valtion varoista maksettavan korvauksen edellytyksenä on, että vahinko on aiheutettu rikoksella eli laissa rangaistavaksi säädetyllä teolla. Korvausvastuun syntymisen kritee-

rinä on yksinomaan vahingon aiheuttaneen teon luonne. Korvaus voidaan maksaa, vaikka tekijä olisi syyntakeeton (alle 15-vuotias lapsi, mieleltään vakavasti sairas jne.). Samoin korvausta voidaan suorittaa, vaikka teon rikosoikeudellisena seurauksena olisi seuraamusluonteinen syyttämättäjättämispäätös tai tuomitsemattajättämispäätös. Korvauksen maksaminen edellyttää syy-yhteyttä rikoksen ja vahingon välillä.

Lain perusteella valtion varoista korvataan rikoksen uhrille aiheutetut henkilövahingot, kuten sairaanhoitokulut, ansionmenetykset, kipu ja särky sekä pysyvä vika ja hait-

ta. Lisäksi korvausta suoritetaan henkisestä kärsimyksestä, joka on aiheutettu vapauteen kohdistuneella rikoksella tai seksuaalirikoksella. Eräissä hyvin rajatuissa tapauksissa suoritetaan korvausta myös esinevahingoista.

Rikosvahinkolain nojalla maksettavat korvaukset ovat pääsääntöisesti toissijaisia muulla perusteella vahingosta maksettaviin korvauksiin nähden.

Muun muassa vapaaehtoisuuden vakuutuksen nojalla saatu korvaus vähennetään rikosvahinkolain saman vahingon perusteella suoritettavasta korvauksesta. Rikoksenteikijältä tuleva korvaus on vähennet-

Valtiokonttorin kivusta ja särystä maksamat korvaukset olivat keskimäärin alhaisempia kuin tuomioistuinten niistä tuomitsemat korvaukset.

tävä vain siltä osin kuin sitä on suoritettu.

VALTIOKONTTORILLA ITSENÄISTÄ HARKINTA-VALTAA

Rikosvahinkojen korvaamisesta valtion varoista huolehtii Valtiokonttori. Rikoksen uhriksi joutunut voi hakea korvausta Valtiokonttorilta kirjallisesti. Korvaushakemukseen tulee liittää tuomioistuinkäsittelyssä syntyneet pöytäkirjat taikka, jos asiaa ei ole käsitelty tuomioistuimessa, esitutkintapöytäkirjat tai luotettava selvitys tapahtuneesta vahingosta ja tarpeellinen näyttö.

Suurin osa Valtiokonttorin käsittelemistä korvausasioista on sellaisia, jotka on käsitelty tuomioistuimessa. Rikosvahinkolain mukaan Valtiokonttori ei ole kuitenkaan korvausta myöntäessään sidoksissa tuomioistuimen korvausasiassa antamaan ratkaisuun. Vaikiintuneesti säännöksen on tulkittu tarkoittavan sitä, että Valtiokonttori on sidottu ratkaisuun teon rikosoikeudellisessa arvioinnissa mutta ei vahingonkorvausoikeudellisessa mielessä.

Valtiokonttorin itsenäistä harkintavaltaa on perusteltu korvauskäytännön yhtenäisyydellä. Rikoksen uhreilla on katsottu olevan oikeus saada valtion varoista samansuuruinen korvaus samanlaisesta vahingosta riippumatta siitä, minkä suuruiseksi vahinko on tuomioistuimen ratkaisussa

arvioitu. Valtiokonttorin harkintavallan on katsottu olevan tarpeen mm. sen vuoksi, ettei tuomioistuin pääsääntöisesti tutki syytetyn kokonaisuudessaan oikeaksi myöntämää korvausvaatimusta, vaikka myönnetty korvaus olisi kokonaan perusteeton tai määrältään liian suuri. Näiden perustelujen takana on liene pelko siitä, että rikosvahinkojärjestelmästä valtiolle aiheutuvat kustannukset kasvaisivat liian suuriksi, jos korvaukset maksettaisiin aina tuomioistuimen antaman korvauspäätöksen mukaisesti.

Näitä perusteluja voidaan hyvällä syyllä kritisoida. Kansalaisten yhdenvertaisuuden säilyttäminen on eräs tuomioistuimen tärkeimmistä tehtävistä. Tuomioistuimen ratkaisu perustuu suullisessa oikeudenkäynnissä saatuaan näyttöön. Tuomioistuimella on asiaa ratkaistessaan käytössä yleensä paras mahdollinen materiaali ja prosessissa noudatetaan suullisuutta ja välittömyyttä.

Valtiokonttori noudattaa puolestaan ratkaisuisaan hallintomenettelyä, joka ei ole suullista. Tätä näkökulmaa vasten on vaikea nähdä, miten Valtiokonttori pystyisi tutkimaan asian yhtä perusteellisesti ja tekemään ratkaisut yhtä monipuolisen aineiston varassa kuin tuomioistuin.

Arvioitavaksi jää myös, miten mielekkäänä rikoksen uhri kokee osallistumisen oikeusprosessiin, mikäli hän tietää,

ettei prosessin lopputuloksella ole välttämättä merkitystä hänelle todella maksettaviin korvauksiin.

ERITYISESTI AINEETTOMIEN VAHINKOJEN KORVAUKSISSA EROJA

Käytännössä korvausviranomaisen itsenäisen harkintavallan merkitys tulee esille lähinnä silloin, kun valtion varoista suoritetaan korvauksia kivusta ja särystä, viasta ja haitasta sekä henkisestä kärsimyksestä.

Nämä ns. aineettomat vahingot ovat subjektiivisia ja poikkeavat muista vahingoista siinä, ettei niiden arvoa voida laskea rahana jonkin objektiivisen mittapuun mukaan. Aineettomille vahingoille on myös tyypillistä, että ne ovat vain harvoin aistein havaittavissa. Esimerkiksi henkinen kärsimys, joka voi ilmetä esimerkiksi pelkona, ahdistuksena, unettomuutena ja masennuksena, on aina yksilöllinen tuntemus, johon vaikeuttaa teon lisäksi henkilön oma persoonallisuus.

Koska aineettomien vahinkojen on vaikeaa yksiselitteisesti mitata rahassa, Valtiokonttorin on helpompi arvioida tällaisten vahinkojen suuruus tuomioistuin ratkaisusta poikkeavasti. Korvauksen laskemiseen vaikuttavat yleiset vahingonkorvausoikeudelliset periaatteet, liikennevahinkolautakuntien normit ja suositukset sekä tuomioistuimien, vakuutuslaitosten ja vakuutuslaitosten ratkaisut

sekä korvausviranomaisen oma korvauskäytäntö.

Aineellisten ja aineettomien henkilövahinkojen korvaamisessa huomattiin selvä ero, kun tutkittaessa 66 hovioikeuksissa vuosina 1998–1999 ratkaistua rikosasiaa, joista kaikista oli haettu korvausta Valtiokonttorilta.

Valtiokonttori korvasi aineelliset henkilövahingot, kuten sairaskulut ja ansionmenetyksen, sekä esinevahingot pääsääntöisesti tositteiden perusteella. Kun myös tuomioistuimen vahingon määrän koskeva korvausratkaisu perustui usein oikeudessa esitettyihin tositteisiin, ei tuomioistuimen tuomitsemien ja Valtiokonttorin maksamien korvausten välillä ollut juurikaan eroa.

Ainoat erot syntyivätkin tilanteissa, joissa tuomioistuimen antama korvausratkaisu ylitti rikosvahinkolaissa asetetun korvauskaton. Lain mukaan valtion varoista henkilövahingon kärsineelle samasta vahinkotapahtumasta suoritettava kertakorvaus ei saa olla 47 934 euroa suurempi. Esinevahinkojen osalta enimmäiskorvaus on 24 050 euroa ja ansiomenetyksenä korvataan enintään 115 euroa/päivä.

Valtiokonttorin kivusta ja särystä maksamat korvaukset olivat keskimäärin alhaisempia kuin tuomioistuinten niistä tuomitsemat korvaukset. Tutkimuksessa olevissa tapauksissa valtiokonttori maksoi

Valtiokonttori ei pääsääntöisesti perustele antamiaan korvauspäätöksiä.

→ kivusta ja särystä keskimäärin 672 euroa, kun niistä annetuissa hovioikeuden päätöksissä kivusta ja särystä tuomittujen korvausten keskiarvo oli 1 076 euroa. Korvausten kohtuullistaminen ei ollut systemaattista, vaan ainoastaan kuudessa tapauksessa 42:sta, joissa oli kyse kivusta ja särystä, oli maksettava korvaussumma alhaisempi kuin hakija oli vaatinut. Yhteistä kohtuullistetuille päätöksille oli, että kaikissa niissä hovioikeus oli tuominnut euromääräisesti suuret (yli 8 400 euroa) korvaukset kivusta ja särystä.

Merkittävin ero tuomioistuinten ja Valtiokonttorin ratkaisussa on henkisen kärsimyksen korvaamisessa. Hovioikeuden tuomitsemien kärsimyskorvausten keskiarvo oli tutkituissa tapauksissa 2 173 euroa, kun Valtiokonttori näissä tapauksissa maksamien kärsimyskorvausten keskiarvo oli 1 051 euroa. Tutkituissa tapauksissa Valtiokonttori maksoi korvausta henkisestä kärsimyksestä siis keskimäärin 50 % siitä määrästä, jonka hovioikeus oli rikoksen uhrille määrännyt.

Tuomioistuimen ja Valtiokonttorien ratkaisujen vertailemista vaikeuttaa se, ettei Valtiokonttori pääsääntöisesti perustele antamiaan korvauspäätöksiä. Useimmissa tapauksissa, joissa Valtiokonttorin ratkaisu poikkesi tuomioistuimen päätöksestä, perusteluissa oli viitattu ainoastaan yleiseen korvauskäytäntöön ja kohtuullisuuteen.

KORVAUSKÄYTÄNTÖ TUNNETUMMAKSI

Kansalaisten tietoisuus Valtiokonttorin käytännöstä on huono ja korvausmenettely on usein korvauksen hakijoiden piirissä ymmärretty väärin. Korvauksenhakijat ovat eräissä tapauksissa olettaneet, että tuomioistuinkäsittelyssä tuomittu korvaus suoritetaan aina samansuuruisena valtion varoista, jos korvauksen myöntämiselle rikoslaissa asetetut edellytykset täyttyvät.

Korvauskäytännön tunnettavuutta tulisikin lisätä. Yleisellä tasolla tämä voisi tapahtua esimerkiksi niin, että Valtiokonttori olisi velvollinen julkaisemaan vuosittain eräänlaisen toimintakertomuksen, jossa selvitettäisiin korvausviranomaisen yleisiä korvausperiaatteita ja rajoituksia sekä esiteltäisiin merkittävimpiä korvauspäätöksiä ja niiden perusteita.

Yksilötasolla Valtiokonttorille tulisi asettaa velvollisuus perustella päätöksensä silloin, kun rikosvahinkolain perusteella maksettava korvaus poikkeaa siitä, mitä tuomioistuimien on määrännyt. Tämä parantaisi oleellisesti rikoksen uhrin oikeusturvaa ja lisäisi yleisemminkin tietoa korvauskäytännöstä. ■

VT Minnimari Saaren kirjoitus perustuu hänen vuonna 2000 tekemäänsä gradututkimukseen.

Rikos on yleensä

Rikollisuus maksaa vakuutusyhtiöille vuosittain satoja miljoonia euroja. Ala kohtaa rikollisuuden sekä korvauksen maksajana että rikoksen uhrina. Omaisuusvakuutusten lisäksi rikosvahinkoja korvataan myös erilaisista henkilövakuutuksista.

Vakuutusalan tilastoinnista ei pääse selvittää kaikkia korvattuja rikosvahingoista. Rikospohjainen luokittelu on ainoastaan omaisuusvakuutusten korvaustilastoissa, eikä sekään ole kovin yksityiskohtainen.

Vakuustilastot eivät kerro rikollisuuden kokonaiskustannuksia. Ensinnäkin kaikilla rikosuhreilla ei ole vakuutusta, sillä yleensä vakuuttaminen on vapaaehtoista. Lisäksi rikoksen uhrin menetykseksi jää aina vähintäänkin vakuutuksen omavastuuosuus. Moni pienempi rikosvahinko jää alle omavastuurajan eikä siitä edes haeta korvausta. Tyypillisimpiä lienevät vanhojen polkupyörien varkauudet.

MURTOVAHINKO-KORVAUKSET LASKUSSA

Koti- ja yritysvakuutuksista korvattiin vuonna 2000 mur-

tovahinkoja yhteensä 35 miljoonalla eurolla. Trendi on ollut laskeva. Korvaussumma oli noin kolmanneksen pienempi kuin kuusi vuotta aikaisemmin.

Erityisesti yritysten murtovahingot ovat vähentyneet. 1990-luvun alussa korvattiin 23 000 murtovahinkoa ja korvauksia maksettiin noin 27 miljoonaa euroa (160 milj. mk). Vuonna 2000 korvaustapahtumia oli 8 300 ja korvauksia maksettiin noin 12 miljoonaa euroa (70 milj. mk).

Yksityistalouksien osalta murtovahinkojen määrä on laskenut vähemmän. Euroja kappaleluvut ovat tulleet huippuvuosista alas noin 15 prosenttia.

Lukuja voi verrata palo- ja tuovahinkoihin. Palovahinkoja korvataan noin kolme kertaa niin paljon kuin murtovahinkoja ja korvausmäärä on pysynyt suurin piirtein samalla tasolla viimeiset kym-

myös vakuutustapahtuma

LEHTIKUVA / MARJA AIRO

Vuonna 2000 autoihin kohdistuneita ilkkivaltavahinkoja korvattiin 8 000 tapauksessa hieman alle 5 miljoonalla eurolla

menen vuotta. Vuotovahingot sitä vastoin ovat kymmenen vuoden aikana yli kaksinkertaistuneet. Vuonna 1994 murto- ja vuotovahinkoja korvattiin yhtä paljon. Nyt vuotovahinkojen määrä on reippaasti yli kaksinkertainen murtovahinkoihin nähden.

Osa palovahingoista on tahallaan sytytettyjä tuhotöitä. Joka kolmannen palon syy jää tuntemattomiksi. Siksi voidaan vain arvioida, että 10–20 prosenttia korvausmenosta on tuhotöitä ja että niistä maksetaan vuosittain korvauksia 10–20 miljoonaa euroa. Kansainvälisten tutkimusten mukaan erityisesti ilkkivaltavahinkojen määrä on kasvamassa.

MYÖS AUTOVARKAUSKORVAUKSIA AIEMPAA VÄHEMMÄN

Vapaaehtoinen autovakuutus eli ns. kasko korvaa mm. autovarkauksia. Niitä korvattiin viime vuonna 31 000 ja korvaussumma oli 27 miljoonaa euroa. Luvuissa ovat mukana autojen varastamiset ja autoista varastamiset. Muutama vuosi sitten autovarkauksia korvattiin noin kolmannes enemmän kuin viime vuonna.

Autoihin kohdistuneita ilkkivaltavahinkoja korvattiin 8 000 tapauksessa hieman alle 5 miljoonalla eurolla. Ilkkivaltavahinkojen määrä sisältyy ainoastaan laajojen autovakuutusten korvauspiiriin.

Venevakuutuksen ottavat pääasiassa isompien veneiden omistajat. Pienet mökki-veneet ovat yleensä koti- ja kesämökkivakuutusten piirissä. Venevakuutuksista murto- ja varkausvahinkoja on korvattu vuosittain noin kolmella miljoonalla eurolla.

Suomessa kuljetusrikollisuus on vähäistä, mutta jo itärajan ylittäminen nostaa riskin moninkertaiseksi. Kuljetettavalle tavaralle sattuneita kaikkia vahinkoja suomalaiset vakuutusyhtiöt korvasivat pari vuotta sitten 43 miljoonalla eurolla. Siitäkin osa on rikosvahinkoja, varovasti arvioiden ainakin muutama miljoona euroa.

Matkavakuutuksista korvataan niin ikään rikosvahinkoja, mutta tilastoa ei ole siitä, paljonko korvauksia on maksettu.

HENKILÖVAKUUTUKSISTA ISOJA KORVAUKSIA

Henkilövakuutuskorvauksia ei tilastoida rikosnäkökulmasta. Jos esimerkiksi perheen huoltaja kuolee väkivaltaisesti, saattavat leski ja lapset saada perhe-eläkettä kymmeniä vuosia. Jos uhrilla on henkivakuutus, maksetaan siitä vakuutuksen mukainen korvaus.

Yksi vahinko saattaa merkitä miljoonaluokan korvaukset. Jos rattijuoppo aiheut-

taa liikenneonnettomuuden, jossa nuori opiskelija vammautuu pysyvästi, maksaa liikennevakuutusyhtiö uhrille korvauksia koko hänen loppuelämänsä.

VAKUUTUKSILLA HUIJATAAN JATKUVASTI

Vakuutusvilpissä rikoksen kohteena on vakuutusyhtiö. Se on petosrikollisuutta, josta vain pieni osa tulee tietoon. Tutkimusten ja asiantuntija-arvioiden mukaan jonkinlaista vilppiä tehdään joka kymmenennessä vahinkovakuutuksen korvausvaatimuksessa. Noin 10 prosenttia maksetuista korvauksista on oikeudettomia. Henkilövakuutuksissa vilpin yleisyys on pienempi, arvion mukaan joitain prosentteja kuitenkin.

Suomen vahinkovakuutuksen korvausmeno vuodessa on noin 2 miljardia euroa ja henkivakuutuksen ja lakisäänteisen eläkevakuutuksen yhteensä 5 miljardia euroa. ■

Veikko T. Valkonen on Liikennevakuutuskeskuksen tiedotuspäällikkö ja rikosentorjuntaneuvoston varajäsen.

Restoratiivinen oikeus korjaa rikoksen aiheuttamat vahingot

Rikosoikeuden tavoite on ennen kaikkea rangaista rikollisesta teosta. Restoratiivinen oikeus pyrkii sen sijaan korjaamaan vahingot, joita rikoksesta on aiheutunut sekä uhrille, yhteiskunnalle että rikosentekijälle itselleen. Sen näkyvin ilmentymä Suomessa on rikosten sovittelu.

Restoratiivinen liike syntyi vastareaktionä ranskaiskeskeiselle ja muodolliselle oikeudelle. Rangaistuksin ei voida ainakaan toivottulla tavalla käyttäytymiseen vaikuttaa, ja niiden haitat voivat olla hyötyjä suuremmat. Lisäksi rankaiseminen on eettisesti ongelmallista, sillä se lisää kärsimyksen määrää maailmassa.

Yksi restoratiivisen liikkeen vaikutusvaltaisimmista teksteistä lienee Nils Christien artikkeli rikoksista konflikteina ja konflikteista omaisuutena vuodelta 1977.

Christien mukaan rikosprosessissa valtio syrjäyttää asianosaiset konfliktinsa käsittelystä. Restoratiivisen oikeusajattelun mukaan rikos kohdistuukin enemmän ihmisiä kuin valtiota vastaan. Rangaistus- ja hoitokeskeinenkin oikeus keskittyvät rikosentekijään, kun taas korjaava oikeus antaa myös uhrille keskeisen aseman. Nykyään uhri on kaksoishäviö: ensin häntä loukkaa rikollinen, ja sitten

valtio varastaa häneltä konfliktinkäsittelyyn osallistumisen ja korvauksen.

PROSESSISSA ASIAN-OSAISET KOKOONTUVAT

Restoratiivisen oikeuden suomenkos voisi olla korjaava oikeus tai osallistuva konfliktinratkaisu. Kyse on myös ihmissuhteet ja tunteet huomioon ottavasta oikeudesta.

Korjaavan oikeuden prosessissa asianosaiset keskustelevat ulkopuolisen sovittelijan tai muun koollekutsujan johdolla, mitä rikoksen johdosta pitäisi tehdä. Asianosaisilla on aktiivinen rooli, kun taas sovittelijan tehtävänä on mahdollistaa heidän rauhanomainen kohtaamisensa. Istuntoon osallistuminen on vapaaehtoista.

Uhrin, tekijän ja sovittelijan lisäksi istuntoon voi osallistua myös asianosaisten sukulaisia ja erilaisia tukihenkilöitä. Mukana voi olla myös julkisen vallan edustajia, lähinnä sosiaalityöntekijöitä tai

oikeusviranomaisia. Jos asianosaiset eivät halua tavata toisiaan, sovittelija voi tavata heitä erikseen.

Ensin selvitetään, mikä rikos on tapahtunut ja kuka sen teki. Sitten määritellään, mitä vahinkoa rikos on aiheuttanut ja miten se pitäisi korvata. Teon moraalinen vääräys ilmaistaan selvästi. Osapuolet saavat esittää kertomuksensa vapaasti niiden juridisesta relevanssista riippumatta. Myös rikosten syitä käsitellään, sillä tavoitteena on ratkaista konflikteja ja niiden taustalla olevia ongelmia eikä vain niiden oireina olevia rikoksia. Tämän jälkeen kysytään, tarvitaanko rangaistusta ja min-käläinen sen pitäisi olla. Olennaisempaa on kuitenkin selvittää, tarvitsevatko asianosaiset jonkinlaista apua. Heidät voidaan ohjata erilaisiin sosiaali- ja terveystalveluihin. Lopuksi asianosaiset sopivat toimintasuunnitelmasta, jonka viranomainen voi vahvistaa.

MYÖS HENKISIÄ ARVOJA KORJATAAN

Keskeisiä restoratiivisia arvoja ovat aineellisten vahinkojen korvaamisen lisäksi esimerkiksi ihmissuhteiden korjaaminen, kunnioittava vuoropuhelu, vastuunotto, anteeksipyyntö, armo, moraalinen oppiminen, tekijän hyväksyminen yhteisön jäseneksi ja uusien rikosten ehkäisy.

Prosessissa korjataan myös emotionaalisia ja symbolisia arvoja: uhrin turvallisuuden tunnetta, omanarvontuntoa, itsemääräämisoikeutta ja oikeudentuntoa. Osapuolille annetaan myös sosiaalista tukea; läheiset voivat olla istunnossa läsnä.

Yksi restoratiivisen oikeuden oivalluksia on, että prosessi voi olla tärkeämpi kuin sen lopputulos. Jos prosessi koetaan oikeudenmukaiseksi, on sen lopputulokseen helpompi sitoutua. Sitoutumista ja oppimista lisää se, että saa itse puhua vapaasti ja osallistua päätöksentekoon. Olennai-

nen ero sekä rankaisu- että hoitomalliin on siinä, että asianosaiset saavat aktiivisen roolin: uhri saa äänen, eikä rikoksentehtäjä ole passiivinen rangaistuksen tai hoidon kohde, vaan osallinen vahinkojen korjaamisessa ja niiden tekijöiden poistamisessa, jotka johtivat rikokseen.

Avoin vuorovaikutus mahdollistaa ongelmien kohtaamisen, ja konflikti voidaan käsitellä tyhjentävästi, mikä vapauttaa psyykkistä energiaa. Moraalinen moite ja häpeä tuodaan suoraan esiin ilman kyräilyä. Osapuolet voivat ilmaista tunteensa, mikä vähentää kostonhalua ja tarvetta asian jälkipuintiin.

ETUJA UHRIN, TEKIJÄN JA YHTEISÖN KANNALTA

Kun uhri tutustuu tekijään, kuulee rikoksen syistä ja saa anteeksipyynnön ja korvauksen, lievenee hänen suuttumuksensa ja uusien rikosten pelkonsa.

Rikoksentehtäjä voi selittää, miksi teki rikoksen, ja saa mahdollisuuden ottaa teostaan vastuun ja saada anteeksi. Hän saa harjoitusta tärkeissä sosiaalisissa taidoissa, jotka vähentävät rikoksen uusimisriskiä: vuorovaikutuksessa, tunteiden verbaalisessa ilmaisemisessa ja empatiassa.

Korjaava oikeus pyrkii palauttamaan molempien osapuolien itsemääräämisoikeuden ja omanarvontunnon. Prosessissa vedotaan rikoksentehtäjän ”parempaan puoleen”: hänelle annetaan mahdollisuus nousta häpeästä, korjata vahingot ja ottaa rakentava rooli. Näin voidaan välttää se syrjäyttäminen, stigma ja uhmakas vastareaktio, jonka tavanomainen rikoskontrolli tyypillisesti aiheuttaa.

Myös yhteisö hyötyy kor-

jaavasta oikeudesta: Rikokseen reagoidaan konkreettisesti, oikeuslaitoksen ruuhka helpottaa ja prosessi vahvistaa yhteisöllisyyttä ja normeja. Rikollisten reintegrointi yhteisöön ehkäisee uusimista, ja rikosten syiden ymmärtäminen antaa tietoa yhteiskunnallisista ongelmista ja vähentää kostonhalua.

TEHOAAKO RESTORATIIVINEN OIKEUS?

Tutkimustulokset restoratiivisen oikeuden tehosta ovat lupaavia. Vielä ei kuitenkaan ole kovin monia tutkimuksia, jotka kiistatta osoittaisivat sen vähentävän rikosten uusimista.

Uusintarikollisuuden ehkäisy on kuitenkin vain yksi korjaavan oikeuden tavoite. Kyselyjen mukaan useimmat uhrit haluaisivat tavata rikoksentehtäjän. Heille on tärkeää saada sananvaltaa, tietoa ja mahdollisuus vaikuttaa tekijän käytökseen. Yleensä restoratiivisessa prosessissa päästään sopimukseen, joka useimmiten myös täytetään. Yleensä asianosaiset myös pitävät korjaavaa menettelyä oikeudenmukaisempana kuin tuomioistuinkäsittelyä. Myös kansalaisten mielestä on tärkeämpää, että rikollinen korvaa aiheuttamansa vahingot kuin se, että hän saa muodollisen rangaistuksen.

Uusimman tutkimustiedon mukaan hyvin toteutettu restoratiivinen prosessi voi vähentää rikosten uusimisriskiä. Muita vähemmän uusivat ne rikolliset, jotka tapaavat uhrin, katuvat, pyytävät anteeksi ja pyrkivät korvaamaan tekonsa. Lisäksi osallistujille pitäisi jäädä prosessin jälkeen uskoa itseen ja positiivisia tulevaisuudenodotuksia. Mikäli näitä tekijöitä voidaan vahvistaa, uusimisen todennäköi-

syys laskee. Uusimista vähentää myös se, jos restoratiiviseen oikeuteen tarvittaessa liitetään kuntoutusta: hoidetaan esimerkiksi rikollisen psyykkisiä tai päihdeongelmia.

RESTORATIIVISEN OIKEUDEN ILMENTYMIÄ

Restoratiivisella oikeudella ei ole kovin keskeistä asemaa juuri missään läntisessä oikeuslaitoksessa, vaikka kaikissa lienee joitakin restoratiivisia piirteitä. Suomessa tärkeimmät korjaavan oikeuden ilmentymät ovat rikosten sovittelu ja ns. läheisneuvonpito pääkaupunkiseudun sosiaalitoimissa. Sovittelu on myös osa joidenkin koulujen seuraamusjärjestelmää.

Myös esimerkiksi rikosuhripäivystys ja yleensäkin keskustelu uhrin asemasta ilmentää korjaavan oikeuden arvoja. Seuraamuksista esim. yhdyskuntapalvelu on restoratiivista siinä mielessä, että se edistää tuomitun sopeutumista yhteiskuntaan ja kykyä maksaa uhrille korvaus. Aidosti restoratiivinen menettely tosin sisältää rikoksen uhrin ja tekijän vuoropuhelun.

KORJAAVA OIKEUS EI OLE PEHMEÄÄ OIKEUTTA

Yksi ei-rangaistuskeskeisen oikeuden yleistymisen esteistä on harhaluulo, että se edustaa ”pehmeää oikeutta”, jossa rikollinen pääsee helpolla. Korjaava oikeus saatetaan myös sekoittaa korvaavaan oikeuteen, jossa rikosasioista tehdään siviiliasioita, joista selviää rahalla. Kuitenkin korjaavassa oikeudessa on olennaisesti kyse myös moraalista, ja symbolinen korvaaminen on materiaalista tärkeämpää.

Hyvin toteutettu korjaava prosessi vaatii rikolliselta enemmän kuin tuomioistuinkäsittely, jossa ammatillaiset

hoitavat asian hänen puolestaan. Rikoksentehtäjäiden mielestä osallistuminen restoratiiviseen istuntoon onkin raskasta. Uhrin kohtaaminen vaikeuttaa teon ja vastuun vähättelyä, ja rikoksen seurauksista keskusteleminen kertoo rikoksen vakavuudesta enemmän kuin abstrakti ja muodollinen rikosprosessi. ”Pehmeää oikeutta” edustavatkin pikemminkin toimenpiteistä luopuminen, ehdolliset tuomiot tai sakot, jotka määrätään prosessissa, jossa syytetty voi pysytellä täysin passiivisena.

Toinen harhaluulo on, että korjaava oikeus johtaisi rikoslaista ja rikoskontrollista luopumiseen. Päinvastoin: restoratiivisen teorian mukaan rikokset pitää ottaa vakavasti, jo tapahtuneet selvittää ja tulevat tutkimustietoon perustuvilla keinoilla ennaltaehkäistä. Ainoastaan muodollinen rankaiseminen ja oikeusprosessi kyseenalaistetaan.

Kuitenkin myös tuomioistuimilla ja vankiloilla olisi restoratiivisessa oikeudessa paikkansa. Tuomioistuimella olisi varmistajan rooli: sinne voitaisiin mennä, jos osapuolet niin haluavat, tekijä kiistää, ei täyty sopimusta tai jatkaa rikosten tekemistä. Lisäksi tuomioistuinten pitäisi ottaa mallia restoratiivisista arvoista, rohkaista vapaampaa keskustelua ja keskittyä enemmän korjaamiseen kuin rankaisemiseen. Vankeutta tuomittaisiin vain äärimmäisissä tapauksissa, joissa rikollinen uhkaa väkivallalla itseään tai muita, tai jos osapuolet sovittelussa päätyvät siihen, että vankeus on oikea seuraamus. ■

Henrik Elonheimo on tutkija Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa ja toimii vastaavana opettajana Rikosten sovittelukurssilla.

Kriminaalipolitiikan **hyötyjä** ja **kustannuksia** tärkeää arvioida

Rikollisuus tulee yhteiskunnalle kalliiksi. YK:n asiakirjoissa on arvioitu, että eräissä kehittyneissä maissa rikollisuuden kustannukset olisivat keskimäärin viisi prosenttia kansantuotteesta ja että kehitysmaissa osuus olisi noin kolminkertainen. Suomeen sovellettuna laskelma merkitsisi noin viittä miljardia euroa. Silti kriminaalipoliittisten toimien kustannustehokkuutta on tutkittu vain vähän ja satunnaisesti.

Hallinnollisessa suunnittelussa palvelujen tulosvastuullisuutta on korostettu siten, että kustannukset pyritään saamaan mahdollisimman alhaisiksi tehokkuudesta tinkimättä. Suomessa tämä ajattelu ei juurikaan ole toteutunut rikollisuuden ehkäisyssä. Taitotietoa alkaa kertyä vasta siitä, minkälaiset menetelmät ylipäätään ovat olleet toimivia rikollisuuden ehkäisyssä.

Erytyisesti Yhdysvalloissa ja Englannissa "What works? -paradigma" on ollut esillä jo melko pitkään ja tutkimusta on kehitetty. Kiinnostuksen kohteena ovatkin monimutkaisemmat kysymykset, kuten minkälaisiin olosuhteisiin ja minkälaisille kohderyhmille rikoksentorjuntahankkeita tulisi suunnata.

Näissäkin maissa eri hankkeiden kustannus-hyötyvas-

taavuutta on analysoitu vajavaisesti eikä hankkeiden tuloksia ole määritelty riittävän tarkasti. Arvioinnit ovat yleensä perustuneet vaatimattomiin tutkimusasetelmiin, eikä tieteellistä varmuutta eri menetelmien toimivuudesta ole saatu. Vain harvoissa analyyseissa on pystytty vastamaan siihen, mihin kriminaalipolitiikassa ja rikollisuuden ehkäisyssä kannattaa sijoittaa.

VARHAISEN TUEN HANKKEITA ARVIOITU YHDYSVALLOISSA

Kansainvälisesti ehkä tunnetuimmat rikollisuuden ehkäisyprojektien kustannus-hyötyarvioinnit on tehty yhdysvaltaisista Elmira PEIP neuvolan kotikäynti- ja Perryn esikoulu-hankkeista. Kummassakin arvioitiin koe- ja kontrolliryhmiin kuuluneiden aiheuttamia kustannuksia rikosoikeus- sekä

sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmille.

Elmira PEIP -projektissa (Prenatal-Early Infancy Project) raskaana olevia naisia valikoitiin satunnaisesti koe- ja kontrolliryhmiin. Koeryhmän äitejä ja vastasyntyneitä lapsia autettiin vieraillemalla heidän kotonaan sekä tarjoamalla vanhempainvalmennusta, sosiaalista tukea ja kontakteja sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmään. Tukea jatkettiin, kunnes lapsi täytti kaksi vuotta. Ohjelman äitejä ja lapsia seurattiin 15 vuoden ajan. Erytyistä huomiota kiinnitettiin "riskiperheisiin", joissa äideillä oli alhainen sosioekonominen asema ja he olivat naimattomia.

Myös Perryn esikouluohjelmaan liitettiin kokeellinen arviointi. Koe- ja kontrolliryhmiin valittiin satunnaisesti yhteensä 123 lasta 100 per-

heestä. Koeryhmään valituille 3–4-vuotiaille lapsille tarjottiin esikouluopetusta. Lapsia seurattiin 27 ikävuoteen saakka.

Tutkimusten mukaan molemmat projektit tuottivat enemmän säästöjä rikosoikeusjärjestelmälle ja yhteiskunnan tukijärjestelmille kuin niihin sijoitettiin varoja.

Hankkeet olivat siis yhteiskunnalle taloudellisesti kannattavia. Elmira PEIP -projektissa säästöjä ei kuitenkaan muodostunut silloin, kun toimia kohdistettiin muihin kuin "riskiperheisiin". Projektin oikea kohdistaminen nähtiinkin tärkeäksi.

Lisäksi saavutettiin muitaakin etuja. Tärkeimpiä hyödynsaajia olivat lapset itse. Molempien projektien koeryhmien lapset sijoittuivat myöhemmässä elämässään parempiin työpaikkoihin kuin kont-

Rikollisuuden ehkäisyyn suunniteltuja projekteja toteutetaan jatkuvasti ilman luotettavaa käsitystä niiden vaikutuksista ja kustannustehokkuudesta

rolliryhmien lapset. He myös tekivät vähemmän rikoksia. Hyödynsääjina olivat siten myös potentiaaliset rikoksen uhrin.

RIKOKSENTORJUNNAN HYÖDYT VAIKEASTI MITATTAVIA

Rikoksantorjuntahankkeiden kustannus-hyötylaskelmat tekee yleisesti vaikeaksi se, että hyödyt eivät ole yksinkertaisesti mitattavissa rikollisuuden vähentymisenä ja turvallisuuden parantumisenä. Rikollisuudesta aiheutuu selkeitä taloudellisia menetyksiä mutta myös vaikeasti mitattavia ihmiselämän laatua heikentäviä kustannuksia, kuten rikollisuuden pelkoa. Ihmiset suojautuvat rikoksia vastaan lukoin ja vakuutuksin, ja pelko vaikuttaa myös arkielämän rutiineihin: moni ajaa taksilla, kun ei uskalla kävellä tai käyttää julkisia kulkuneuvoja.

Joidenkin toimien kustannukset voidaan laskea tai arvioida tarkasti, esimerkiksi poliisitoiminnan tai vankeinhoiton menot. Toisista sen sijaan ei ole kunnollista tietoa. Joskus voi olla mahdotonta erottaa rikoksantorjunnan osuutta erilaisista taloudellisista, sosiaalisista, terveydenhoidollisista tai sivistyksellisistä hyvinvointipalveluista. Rikollisuudesta aiheutuneiden kustannusten ja torjuntahankkeista saatujen hyötyjen rahallisten arvojen mittaaminen perustuu usein oletuksille, joita ei voida empiirisesti testata.

Kuinka esimerkiksi voi-

daan hinnoitella väkivaltaisessa perheessä kasvaneen lapsen kärsimykset ja ongelmat tulevassa elämässä tai mikä on sen hinta, että hänestä voi tulla omien lastensa pahoinpitelijä? Miten voidaan arvioida menetetyt elämän hinta tai raiskatun naisen kärsimykset?

Kustannus-hyötylaskelmiin ongelmia on sekin, miten arvioidaan sellaiset rikoksesta aiheutuneet taloudelliset menetykset, jotka palautuvat laillisille markkinoille. Teoreettisesti kyseessä on taloudellisten resurssien siirto yhdeltä taholta toiselle eikä varsinaisesta menetyksestä. Eräs ratkaisu tähän ongelmaan on tulkita menetykseksi rikoksen kautta tapahtunut resurssin siirtymä lailliselta omistajalta rikolliselle. Ilman rikosta näitä varoja olisi voitu käyttää laillisiin tarkoituksiin.

Aina ei sekään ole selvää, syntykö vähentyneen rikollisuuden kautta aitoja säästöjä. Esimerkiksi rikosoikeusjärjestelmän kulut pysyvät todennäköisesti samana, vaikka rikoksentekeijöiden määrä vähenisikin. Hyötyjä voidaan kuitenkin ajatella syntyvän siksi, että vähentynyt rikollisuus antaa mahdollisuuksia esimerkiksi resurssien uudelleen kohdentamiseen.

Eräs ongelma kustannus-hyötyanalyseissa on ollut se, että projektiin sijoitettujen resurssien ja hyötynä saatujen tulosten suuruutta on arvioitu ainoastaan jälkikäteen (retrospektiivinen analyysi) eikä systemaattisesti projektin ku-

luessa ja jo alkuperäisiin suunnitelmiin liitettynä (prospektiivinen analyysi). Sen lisäksi että rikoksantorjunnan hankkeiden kustannus-hyötyvastaavuutta tulisi analysoida projektikohtaisesti, mahdollisuuksien mukaan olisi tehtävä myös vertailevaa analyysia eri hankkeiden välillä.

Kustannus-hyötyanalyysiin perustuva rikoksantorjunta edellyttää erityisesti asianmukaisten menetelmien käytön ohjausta ja riittävää rahoitusta tutkimushankkeiden toteuttamiseen.

Lisäksi on todettava, että kustannus-hyötymenetelmät ovat toteuttamiskelpoisempia niissä maissa, joissa rikoksantorjunta ohjataan projektiveitosesti (Yhdysvallat, Iso-Britannia) kuin maissa, joissa rikollisuuden ehkäisy on osa laajaa hyvinvointimallia (Ranska, Ruotsi, Suomi). Näissä maissa jännevä kustannus-hyötytutkimus ja sen hyväksikäyttö onkin toistaiseksi ollut vähäistä.

RIKOKSENTORJUNTA-HANKKEIDEN ANALYYSI KUITENKIN TARPEEN

Kustannus-hyötyanalyysien ongelmista huolimatta ajattelutapa on rikoksantorjunnassa varsin kannatettava. Rikollisuuden ehkäisyyn suunniteltuja projekteja toteutetaan jatkuvasti ilman luotettavaa käsitystä niiden vaikutuksista ja kustannustehokkuudesta. Vaikutuksiltaan vaatimattomat projektit vievät resurssia lupaavammilta.

Kustannus-hyötyanalyysi tulisikin toteuttaa riittävän laadukkaasti, jotta sen perusteella voidaan tehdä strategisia päätöksiä esimerkiksi resurssien kohdennettaessa. Sen lisäksi että projektien täytyy olla vaikutuksiltaan positiivisia, niiden toteutuksenkin täytyy olla tehokasta. Menestyksellisiä rikoksantorjuntahankkeita on tarkoituksenmukaista toistaa toisilla paikkakunnilla tai kehittää niitä yleisesti suositeltaviksi menetelmiksi.

Lisäksi kustannus-hyötylaskelmat voivat edistää päätöksenteon selkeyttä ja avoimuutta. Tärkeää on silti pitää mielessä, etteivät rikollisuuden ehkäisyprojektit välttämättä tuota tulosta kuin vasta pitkällä aikajänteellä. Päätöksenteossa tulisi myös huomioida, ettei rikollisuuden ehkäisyssä kannata luottaa ainoastaan yhteen strategiaan. Kokonaisvaltaiseen lähestymistapaan kuuluu laaja valikoima hyväksi todettuja, taloudellisia ja eri kohderyhmille suunnattuja rikoksantorjuntahankkeita. ■

Aarne Kinnunen on neuvotteleva virkamies oikeusministeriössä.

Kirjoittaja työskentelee yhteiskunnallisten aineiden yliopettajana Vankeinhoidon koulutuskeskuksessa.

Kun rikos on rangaistus

Erään valtion laitoksen virkamies ampui esimiehensä kylmäverisesti tämän työhuoneessa 1960-luvulla. Poliisisukulaisteni mukaan jotkut asiassa kuullut henkilöt olivat todenneet, että "jos hän ei olisi sitä tehnyt, jonkun muun olisi pitänyt se tehdä". Keskusteluissa sympatiat kallistuvat raa'an rikoksen tehneen puolelle ja jopa poliisit "ymmärsivät" rikoksentekijää. Teko nähtiin itse toteutettuna rangaistuksena.

Perinteisesti kriminologiassa, erityisesti klassisen kontrolliteorian piirissä on ajateltu, että rikollisuutta aiheuttava perustekijä on sosiaalisen kontrollin puute ja sen heikkous. Myöhemmin Travis Hirschi ja Michael Gottfredson (1990) korostivat enemmän yksilöllisen itsekontrollin heikkoutta rikollisuuden synnyssä. Jos lapsen sosiaalisuudessa jää itsekontrolli kehittymättä, mielihyväperiaate ajaa tämän väistämättä kohti rikoksia. Näiden kriminologien mielestä tätä voidaan pitää yleisenä rikollisuutta selittävänä teoriana.

Kuitenkin on sellaisiakin rikollisia tekoja, joiden määrää voimakkaan sosiaalisen kontrollin voidaan väittää lisäävän. Yksi tunnettu esimerkki suomalaisesta rikoshistoriasta ovat 1800-luvulla yleiset lastensurmat. Erityisen yleinen teko oli niillä seuduilla, joilla aviottomaan lapseen liittyvä häpeä oli suuri. Sosiaalisen kontrollin lieventyessä lapsensurmat vähenivät voimakkaasti ja

käytännössä loppuivat myöhemmin kokonaan.

Käsityksemme sosiaalisesta kontrollista lienee ollut varsin yksipuolinen; on muutakin sosiaalista kontrollia kuin rikoslaki ja valtion rankaisun uhka.

Tätä ajatusta on esitellyt artikkeleissaan amerikkalainen oikeussosiologi Donald Black (1984, 1998), jonka mukaan suuri osa rikoksista voidaan nähdä moralistisina, oikeutta hakevina tekoina, siis rangaistuksina, jopa kuolemanrangaistuksina. Ne ovat siten sosiaalista kontrollia, ihmisten pyrkimystä vaikuttaa vääräksi tai poikkeavaksi kokemaansa käyttäytymiseen. Sosiaalinen kontrolli saa monia muotoja. Se voi olla kritiikkiä, juorujen levittämistä, valituksia, rankaisemista, korvauksien hakemista, välttelyä, psykoterapiaa, noitavainoja, verikostoa tai jopa sodankäyntiä.

Tällainen itseapua, oikeuden ottaminen omiin käsiin, on ollut aivan normaalia perinteisissä yhteiskunnissa. Mm.

maya-intiaanien piirissä väijytyksestä surmattua pidettiin aina syyllisenä, joka ansaitsi kohtalonsa. Henkirikos onkin usein tällaista itseapua. Anu Koskivirran väitöskirjan (2001) mukaan 1700-luvun lopun Savo-Karjalan henkirikoksista suuri osa oli tyypillisesti moralistisia itseavun muotoja. Ne olivat usein seurausta pitkistä riidoista, jotka liittyivät perheen tai kaskiyhtiön kiistoihin: sukulaisten huoltoon, sadon jakoon tai yhtiön perustamiseen, ja avio- ja parisuhdekiistoihin.

Näin on myös tänään. Blackin mukaan kolme neljänestä USA:n henkirikoksista voidaan nähdä moralistisena itseapuna, sosiaalisen kontrollin toteuttamisena. Ne liittyvät riitoihin, kunniakysymyksiin ja parisuhdeongelmiin. Teot myönnetään ja usein niistä voidaan olla jopa ylpeitä. Maailmankirjallisuuden kuuluisin henkirikos, Rodion Raskolnikovin toteuttama koronkiskurieukon ja tämän sisaren surmaaminen, oli myös tyy-

Yleisestävä pelotevaikutus toimii edelleen varsin huonosti sellaisiin rikoksiin, joissa tekijä katsoo toteuttavansa omaa tai yleistä oikeutta.

pillinen moralistinen, oikeuteen pyrkivä itseapurikos. Tapettiinhan "loiseläjä, täi".

Sisäämme on näin rakentunut hankala ristiriita. Monet nykyajan väkivaltaiset rikokset ovat peräisin ajalta, jolloin nuo teot nähtiin suurina hyveinä. Erityinen esimerkki tästä ovat ns. kunniamurhat. Myös muut rikolliset teot kuin vain henkirikokset voidaan nähdä tällaisena itseapuna. Perheväkivalta on tyypillistä sosiaalisen kontrollin toteuttamisesta. Monet vahingonteot ja ilkivalta (esim. auton vahingoittaminen) kohdistetaan henkilöön, jonka kanssa on ollut jotain eripuraa.

Myös näennäisesti "saalistavat", hyötyyn tähtäävät rikokset, kuten varkaudet ja ryöstöt, voivat todellisuudessa olla taustaltaan kostavaa paheksumista. Uhrin ovat näissä usein tekijän hyviä tuttuja. Varkaus voi olla sen tekijän mielestä oikeutettu omaisuuden perintä, murto voidaan kohdistaa kauppiaseen, joka on loukannut tekijän sukulaisia jne. Joskus moralistinen aggressio voi kohdistua johonkin ryhmään tai jopa henkilöön, joka "on heti saatavilla". Myös rasistisen motiivin omaavat tuhopoltot ovat tällaisia moralistisia itseavun muotoja. Monissa rikoksissa voi yhdistyä sekä saalistavuus että moralistisuus: riidan jälkeen pahoinpidelty ryöstetään lopuksi.

Nykyaikaisessa rikoslaissa ja sen toimeenpanossa asiat sitten ikään kuin kääntyvät pääläelleen, uhrista tuleekin syyllinen ja "alkuperäisestä väärintekijästä" uhri. Tunnetut kriminologit Gresham Sykes ja David Matza (1957) ovat esittäneet, että uhrin tuomitseminen ja syyllistäminen on yksi ns. neutralisaatiotekniikoista, joilla rikosentekijä välttelee vastuuta ja syyllisyydentunnetta. Mutta Black kysyy, että onko rikok-

sentekijän tulkinta usein sittenkin autenttinen. Hän hakee aidosti oikeutta, vaikka tekeekin rikoslain kieltämän teon. Tämähän toki voi olla täysin perusteton ja kohtuuton teko alkuperäiseen syyhyn nähden. Mutta tekijän kokemus voi olla autenttinen, hän kokee tulleen sa väärin kohdelluksi.

Itseavun toteuttamisen määrä ei ole universaali vakio. Miksi sitten joskus otetaan moraali ja oikeus enemmän omiin käsiin kuin joskus toiste? Blackin mukaan keskeinen vaikuttava tekijä on valtion "läsnäolon" määrä. Valtiottomuus ja heikko valtio lisäävät itseavun määrää. Sisilian mafian syntyä on selitetty siten, että kun valtio ei pystynyt takaamaan talonpoikien oikeuksia, he turvautuivat oman käden oikeuteen. Ja saadakseen suojelua he myöhemmin turvautuivat paikalliseen doniin, ja tästä syntyi palvelusten ja vastapalvelusten verkosto.

Black toteaa, että länsimaissa valtio on vain teoriassa saanut väkivaltamonopolin ja suurin osa rankaisemisesta toteutetaan yksityisesti. Tämä yksityinen rankaiseminen ei suinkaan päättynyt keskiajalla, kuten oikeushistorioitsijat ovat esittäneet. Yleisestävä pelotevaikutus toimii edelleen varsin huonosti sellaisten rikosten kohdalla, joissa tekijä katsoo toteuttavansa omaa tai yleistä oikeutta.

Black jopa pohtii sitä, voisiko suuri osa moderneja yhteiskuntia vaivaavasta rikollisuudesta selittyä sillä, että tämä itse toteutettujen rangaistusten, siis kostojen, tuoma pelotevaikutus ei enää toimi niin voimakkaasti kuin ennen. Onhan sanottu, että esimerkiksi verikoston instituution perimmäinen pyrkimys on ehkäistä ja välttää väkivaltaa, ei lisätä sitä.

Modernissa yhteiskunnassa on edelleen ns. valtiottomia alueita, joissa itseapua käytetään oikeuden hakemisessa varsin suurella määrällä. Etniset vähem-

mistöryhmät voivat muodostaa tällaisen alueen. Lienee kiistatonta, että verikosto ilmenee instituutiona jossain määrin edelleen mm. Suomen romani- en keskuudessa.

Yleensäkin voidaan ajatella, että alemmat sosiaaliryhmät eivät saa samalla tavalla valtiollista oikeutta kuin ylemmät ryhmät. Valtio ja laki eivät puutu samalla tavalla kahden asunnottoman keskinäiseen riitaan, kuin ehkä kiinteistönomistajien. Samoin valtion ulosottomiehen uhka ei ulotu huumevelkoihin; ne on itse perittävä ja sanktioitava. Valtiottomia alueita voivat olla myös nuorten ja vanhempien suhteet ja perheen sisäiset asiat, joissa hyvin usein esiintyykin sitten itseapuun turvautumista. Blackin mukaan laki ja itseavun mahdollisuus jakautuvat epätasaisesti yhteiskunnassa.

Blackin ajatuksia on jatkanut mm. Mark Cooney (1997), joka pohtii kysymystä, miksi eliitit ovat lopettaneet tappamisen. Hänen mukaansa modernia edeltävissä yhteiskunnissa henkirikoksia tehtiin kaikissa ryhmissä läpi koko statushierarkian, joskus ne jopa saattoivat olla yleisempiä yleisissä sosiaaliryhmissä.

Asia ratkeaa Blackin avulla: valtio ja laki ulottuvat yhä enenevässä määrin ylempiin sosiaaliryhmiin, he saavat sieltä oikeutta. Mutta ainakin osa alemmista sosiaaliryhmistä kokee edelleenkin, ei välttämättä tietoisesti, että heidän on itse huolehdittava oikeudesta ja rankaisemisesta. Samalla voi syntyä myös aivan oma kunnian etiikka, jossa ei lainkaan turvauduta viralliseen oikeusjärjestelmään, vaan koston velvollisuus asettuu yksilöille. Vielä tänäänkin voidaan todeta, että "köyhältä ei kannata varastaa, siitä voi seurata kuolemantuomio". ■

■ JUHA SILTALA

Kirjoittaja on psykohistorioitsija ja Helsingin yliopiston Suomen historian professori. Kirjoitus perustuu hänen Vantaan vankilan avajaisissa kesäkuussa pitämäänsä puheeseen.

Vankila ahdistuksen säilömönä ja kuntoutuslaitoksena

Kun pitkäaikaisvanki jättää palamatta lomalta ja vilistää puskossa kohti Ruotsin Lappia, media vaatii viranomaisia tilille kansalaisten vaarantamisesta ja vaarasta tiedottamisesta. Kansalaiset puolestaan huutavat alas vankilomia ja penäävät niiden sijaan pakkotyötä alabamalaisyylisissä kahleissa.

Vaikuttavin mahdollinen kriminaalipolitiikka ja tunteiden ekonomia lyövät toisiaan korvalle: täydellinen eristäminen vankilayhteisöön veisi vangeilta vähänsenkin toivon muuttaa elämäntapaansa työn ja ei-rikollisten ihmiskontaktien avulla. He muuttuisivat taatusti sellaisiksi, että heidät onkin pakko lopullisesti eristää. Näin ahdistus saadaan sidotuksi marginaaliseen ihmisryhmään, joka voidaan selittää jo lähtökohtaisesti eri lajiin kuuluvaksi kuin normaali-ihmiset. Silloin ahdistuksen käsittelytavaksi riittää lohkominen ja loitontaminen.

USA:ssa näin on menetelty. Maan vankiluvut suhteessa väestöön ylittivät 1980-luvulla vankileirien saaristona pidetyn Neuvostoliiton samanaikaiset vankiluvut, ja Nils Christie onkin nimittänyt USA:n vankilajärjestelmää GULAGiksi. Jos joka kahdeskymmenes työkäinen afrikanamerikkalainen mies on van-

kilassa, systeemi säätelee työvoiman tarjontaa ja tuottaa osaltaan halpatyömaan täystyöllisyysarhan.

Vankilomat saivat alkunsa toiselta ajattelusta: ihmiset nähtiin samanlaisina ja heille tahdottiin tarjota samat mahdollisuudet. Kun kriminaalipolitiikkaa lähdettiin 1960-luvulla humanisoimaan, poikkeavat tahdottiin nähdä normaalin edellytyksenä ja siten yhteiskunnan tarvitsemina. Tätä Inkeri Anttilan ja K. J. Långin linjaa on sittemmin perustellutkin kritisoitu yksilön tekojen oikeuttamisesta sosiologisilla selityksillä, mutta sosiologisten selitysten unohtaminen johtaa sekään abstraktioon, nimittäin olettamaan rationaalisista valitsijoista, jotka näkevät selvästi etunsa.

Useimmat vangit eivät kuitenkaan näytä valinneen rationaalisesti, vaan ovat joutuneet vain ajautuneet riippuvuuksien kierteeseen, jossa pelkkä kemiallisen tasepainon säilyttäminen vaatii alati uusia rikoksia.

Pytyläisen uraa tutkineet ovat havainneet, että väkivaltarikollisilla on ollut väkivaltainen koti. Piesty lapsi piek-

see tai hakeutuu itsetuhoon, koska traumaattista kokemusta ei ole liitetty omaelämäkerralliseen muistiin eikä otsalohkossa olevan "järjen äänen" kontrolliin. Toiminta käy ennen ajatusta: "oho, mä löin!" Myös omat tunteet iskevät ihmiseen ulkoisina paineina, joihin täytyy reagoida refleksinomaisesti.

Julkisuudessa kohutuista nuorten impulsiivisista henkirikoksista voi päätellä, että tätä porukkaa on tulossa lisää. Tunteematta juttujen yksityiskohtia voi silti arvata, että kyse on lapsista, joita ei ole autettu tunnistamaan tunteitaan ja huomaamaan niiden avulla, että toinen ihminen on tunteva olento. Mielen kieli on jäänyt oppimatta, ja lapset elävät vain ulkoisten esteiden ja yllykkeiden muodostamassa todellisuudessa, kenties katunokkelina mutta silti kehityksensä kapeutuneina.

Jos nuoret saavat yhdenkin aikuisen jakamaan konkreettisia ongelmatilanteitaan, rikoskierre voi katketa alkuunsa. Milton Shore ja Joseph Massimon nuorisoriikollisuusprojekti Massachusettsissa sai aikaan sen, että tutkista ryhmästä 80 % pysyi erossa rikoksista kun taas kontrolliryhmästä 80 % ajautui niihin. Aikuisen apua ongelmanratkaisussaan saaneet nuoret oppivat

Täydellinen eristäminen vankilayhteisöön veisi vangeilta vähäisenkin toivon muuttua elämäntapaansa työn ja ei-rikollisten ihmiskontaktien avulla.

suunnittelemaan elämäänsä, ennakoimaan tekojensa seuraukset, ajattelemaan itsekriittisesti sekä saamaan lohtua ihmissuhteista eikä vain itseriittoa tavalla kemikaaleista. Keskittymis- ja oppimiskyky koheni suorassa suhteessa kykyyn olla suhteessa toisen ihmisen kanssa. Projekti oli luottamuksen opettelua alkeista lähtien.

Vankila tekee sitä samaa. Vankila on viimekätinen sosiaalistaja vastuuseen omista teoista. Toteuttaakseen tämän tehtävän sen on tarjottava ei-rikollista yhteisöllisyyttä. Se on mahdollista pienissä laitoksissa, jossa vartijat ja muut työntekijät ovat tutumpia ja enemmän tekemisissä asukkien kanssa. Suurissa laitoksissa asiaa voidaan edistää siviiliin paluuta auttavalla omavartijasysteemillä, mutta niissä muodostuu silti selvempi raja vartijoiden ja vankien välille.

Kun vaikeita tapauksia on liikaa samassa paikassa, vartijat aivan luonnollisesti suojaavat itsensä ahdistukselta pitämällä ammatillista hajurakoa. Mekanismit toimii samoin kuin Isabel Lyth Menziesin tutkimissa sairaaloissa: ahdistavien asioiden säilöjäksi valittu ammattikunta käsittelee ahdistuksen osittamalla sen työvuorolistojen mukaan hoidettaviksi mekaanisiksi tehtäviksi.

Vartijoiden kannalta kyse on samasta ongelmasta kuin opettajilla, sosiaalityöntekijöillä ja terveydenhoitohenkilöstöllä: luodaanko heidän toiminnalleen onnistumisen edellytykset riittävällä henkilöstömitoituksella hoidettavia tapauksia kohti. Yhteiskunta ei kuitenkaan tahdo tietää sellaisista ongelmista, jotka eivät ole yksittäisellä projektilla manageroitavissa tai pikaterapialla kuntoutettavissa.

Vaikka vanhat vartijat tietävät, että ihmelääkettä rikollisuuteen ei ole, he silti mieltävät itsensä joksikin muuksi kuin

keskitysleirin vartijoiksi. Heidän mielestään päihdekuntoutuksen ja ammattikoulutuksen tulosta ei voi helposti mitata – täytyy ajatella, mitä tapahtuisi, ellei sitä olisi lainkaan. Ainakin ilmapiiri huononisi kaikkien kannalta masentavaksi, jolloin pessimistiset ennustukset toteutaisivat itseään.

Glogalisaatiotutkijat Paul Hirst ja Grahame Thompson toteavat, että markkinat eivät pysty synnyttämään luottamusta, jota kuitenkin itse vaativat toimiakseen yrityksille ennakoitavana ympäristönä. Sopimusten pitävyyden takaa valtio, ja valtion taas takaa kansalaisten keskinäinen riippuvuus. Riippuvuudesta irtisanoutujat tahtovat ulkoistaa toimintansa kustannukset ja jäytävät siten omaa pohjaansa, niin kuin Georg Soroskin on todennut. Satanistit ja skinheadit sanovat saman kuin ekonomistiasiantuntijat: heikkojen sortuminen evoluutiotaistelussa edistää kehitystä, kun taas heikkojen hyysääminen jarruttaa sitä. Jos toiminnan lähtökohta on tämä, normaaliyhteiskunta alkaa lähentyä pytyläisten paranoidista maailmaa, joka koostuu välittämien halujen tyydyttämisestä, koston kierteistä ja suojelusuhteiden etemisestä.

Huumejengiläinen noudattaa oikeastaan valtakulttuurin arvoja: parempi päivä kinginä humerahoilla kuin elämänikäinen kituminen luuserina. Väkivaltainen kuolema tai elinkautinen on tien päässä, mutta menetettävääkään ei ole. Raittiusliike on kukoistanut vain nousevissa sosiaaliryhmissä, joiden on kannattanut luopua välittömästä tarpeentyydytyksestä lisätäkseen toimintavapauttaan tulevaisuudessa. Addiktioit, mielihyvakeskuksen suora stimulointi, korvaavat pitkäjännitteisen ponnistelun ja siinä onnistumisen tuottaman mielihyvän.

Vankiloiden asukkaista harva on enää vapaa huumeista. Silti monien vankien muisteluksista käy ilmi, että vankila kuitenkin oli eteenpäin vievä jakso elämässä: siellä saattoi hoitaa kuntoaan ja vapautua aineista edes joksikin aikaa.

Vankila järjestyneine elämänrytmeineen palauttaa itsesäätelyn iloa antamalla pienissä puitteissa mahdollisuuden saada lisää vapauksia hoitamalla vastuullisesti sitoumuksensa. Ulkoinen järjestys auttaa hallitsemaan sisäistä kaaosta. Aivotutkija Stanley Greenspan katsoo, että ajatukset ja tunteet yhdistyvät oivalluksiksi ja kokonaisnäkemukseksi silloin, kun maailma antaa selvät rajat ja toimii ennakoitavalla tavalla.

Vankeinhoito ei siis ole ratkaisevasti epäonnistunut. Se hoitaa leiviskänsä, mutta minkä se sille mahtaa, että Sörkasta ulospäässyt sortuu jo Kurvissa entiseen elämäänsä. Se on antanut uuden mahdollisuuden, mutta ei voi muuttaa muuksi työmarkkinatilannetta, jossa arvostettuja hommia tarjotaan vain täydellisille, täysin sitoutuneille, kaksi tutkintoa suorittaneille, pitkän kansainvälisen kokemuksen ja yhtenäisen työhistorian omaaville nuorille sinkuille ja muut tippuvat eriateiseen alityöllisyyteen.

Vankien tarinoista löytyy silti myös toivoa: joku on voinut vaikka päihdekuntoutusalalta tai AA:sta löytää uuden mielekkään roolin yhteiskunnassa. Jotta yhä useampi löytäisi, täytyy työmarkkinoiden kynnystä madaltaa työn uusjaolla niin, että mahdolliseksi käy myös tarpeellisten mutta nykyisellään kannattamattomien töiden tekeminen hoiva- ja palvelualoilla. Se johtaa työn käsitteen uudelleen määrittelyyn samoin kuin sosiaalisten tulonsiirtojen ja markkinapalkan uusiin yhdistelmiin, jotta työllään voisi myös elää. Kun yhä useampi voi kokea olevansa tarpeellinen, tarvitaan entistä vähemmän rikkolisia oikoteitä sietämättömän vertailuasetelman kestämiseksi. ■

Rikoksen uhrin asemaan parannuksia EU-tasolla

Euroopan unionin neuvosto hyväksyi reilu vuosi sitten puitepäättöksen uhrin asemasta rikos-oikeudenkäyntimenettelyssä. Se edellytti Suomessa lainsäädäntöä, joka oikeuttaa vankeinhoitoviranomaiset ilmoittamaan uhrille vangin tai tutkintavangin vapautumisesta.

Puitepäättös on väline, jolla lähenetään EU:n jäsenvaltioiden lainsäädäntöä. Puitepäättös velvoittaa jäsenvaltioita, mutta välittömän oikeusvaikutuksen puuttumisen vuoksi yksityinen kansalainen ei voi vedota sen säännöksiin. Portugalin aloitteeseen perustuva puitepäättös uhrin asemasta sisältää puitepäättökselle tyypillisiä, vähimmäisvaatimusten avulla jäsenvaltioiden lainsäädännön lähentämiseen tähtäviä säännöksiä, mutta toisaalta myös epätyypillisiä, julistuksenomaisia velvoitteita uhrin kohtelusta ja tukemisesta.

VÄHIMMÄISVAATIMUKSET RIKOSPROSESSISSA

Puitepäättöksessä jäsenvaltiot velvoitetaan takaamaan uhrille oikeus tulla kuuluksi jossain vaiheessa prosessia ja oikeus toimittaa todisteita. Uhrin on voitava saada tietoa menettelytavoista ja oikeuksistaan sekä rikosprosessin kuluista. Hänelle on myös tarvittaessa järjestettävä tulkkaus. Asianosaisena esiintyvälle uhrille täytyy voida myöntää oikeusapua. Hänen on myös saatava korvausta kuluista, joita perusteltu osallistuminen oikeudenkäyntiin on aiheuttanut. Uhrin yksityisyyttä oikeudenkäynnissä on tarvittaessa voitava suojella.

Rikoksen uhrin eli asianomistajan

asema rikosprosessissa on Suomessa vahva, joten puitepäättös ei aiheuta muutostarpeita. Meillä asianomistaja on halutessaan asianosainen oikeudenkäynnissä. Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten katsotaan meillä kohdistuvan syytetyn lisäksi myös asianomistajaan. Joissakin EU-maissa uhri on oikeudenkäynnissä vain todistajan asemassa, eikä myöskään puitepäättös velvoita säätämään uhrille asianosaisasemaa. Näissä valtioissa puitepäättöksen vähimmäisvaatimukset lisäävät uhrin oikeuksia.

Erityisen mielenkiintoinen on säännös, joka velvoittaa luomaan järjestelmä, jossa uhri voi saada rikos-oikeudenkäynnin yhteydessä päätöksen rikosentekijän velvoittamisesta maksamaan korvauksia. Meillä asianomistajan rikokseen perustuvat yksityisoikeudelliset vaatimukset käsitellään pääsääntöisesti syyteasian yhteydessä, kun taas joissakin muissa jäsenvaltioissa uhrin on korvauksia saadakseen nostettava erillinen kanne riita-asiana.

MUUT VELVOITTEET

Puitepäättös velvoittaa jäsenvaltioita edistämään rikosasioiden sovittelua ja varmistamaan, että uhrin ja rikosentekijän välillä sovittelussa tehdyt sopimuk-

set voidaan ottaa oikeudenkäynnissä huomioon.

Puitepäättöksessä käsitellään myös jäsenvaltioiden yhteistyön kehittämistä, uhrien tukijärjestöjen avustamista, viranomaisten kouluttamista sekä uhrien tukemista ja auttamista. Uhrien olosuhteisiin kiinnitetään huomiota myös konkreettisella tavalla. Nimittäin "tarvittaessa vähitellen" on luotava uhreja varten rikosentekijöistä erilliset odotustilat tuomioistuimeen. Säännös on hyvä pitää mielessä uusien oikeustalojen suunnittelussa.

Toisessa jäsenvaltioissa asuvien uhrien asemaa pyritään helpottamaan siten, että rikosilmoitus on otettava vastaan toisessa jäsenvaltiossa tapahtuneesta rikoksesta ja se on toimitettava rikosentekovaltion viranomaisille. Velvoite koskee vakavia rikoksia ja tilanteita, joissa uhri ei voinut tehdä ilmoitusta maassa, jossa rikos tapahtui. Esitutkinasta ja pakkokeinoista annettuun asetukseen otettiin asiasta nimenomainen säännös.

VANGIN VAPAUTUMISESTA ILMOITTAMINEN

Puitepäättös velvoittaa myös varmistamaan, että ainakin silloin, kun uhria uhkaa vaara, tälle voidaan ilmoittaa syytetyn tai rikoksesta tuomitun vapautumisesta.

Koska kansallinen lainsäädäntö oli tältä osin epäselvä, rangaistusten täytäntöönpanosta annettua lakia ja tutkintavankeuslakia muutettiin keväällä 2002. Lakiin lisättiin säännökset, joiden mukaan vankeinhoitoviranomaiset saivat oikeuden ilmoittaa asianomistajalle vangin tai tutkintavangin vapautumisesta, laitoksesta poistumisesta ja poistumisluvasta koskevasta ratkaisusta, jos on perustelua syytä epäillä, että vanki syyllistyy tämän henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuvaan rikokseen. Syytävät voivat olla vangin käyttäytyminen tai hänen esittämänsä uhkailut. Ilmoitus voidaan antaa myös esimerkiksi oikeudenkäynnissä kuullulle todistajalle, uhrin omaiselle tai rikoskumppanille, jota vanki on uhkailut. Näin uhattu voi etukäteen suojautua mahdollisilta kosto-toimenpiteiltä. Ilmoittamisesta päättää rikosseuraamusvirasto tai rangaistuslaitoksen johtaja.

Lain mukaan vankeinhoitoviranomaisilla ei ole velvollisuutta ilmoittaa vangille siitä, että vapauttamisesta on ilmoitettu asianomistajalle tai muulle henkilölle.

Lakien voimaantulon (22.3.2002) jälkeen vankilat ovat tehneet muutampia ilmoituksia vangin vapauttamisesta. Kaikki ilmoitukset on tehty asianomistajalle ja ne ovat perustuneet asianomistajan esittämään kirjalliseen pyyntöön. Yhdessä tapauksessa vankila harkitsi oma-aloitteisen ilmoituksen tekemistä. Se kuitenkin raukesi, kun selvisi, että rikoksen uhri oli muuttanut ulkomaille. Lait ovat lisäksi aiheuttaneet jonkin verran tiedusteluja ilmoittamisen yleisistä edellytyksistä.

Mari Aalto on lainsäädäntösihteeri ja Ulla Mohell lainsäädäntöneuvos oikeusministeriössä.

RIIKKA KOSTAINEN

Vankilaan toimittamista pyritään tehostamaan

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon tarkoituksellista välttelyä pyritään ehkäisemään tehostamalla vankeuteen tuomitun vankilaan toimittamista. Lisäksi pidempien täytäntöönpanon lykkäysten edellytyksiä on tarkoitettu tiukentaa.

Rangaistusten täytäntöönpanojärjestelmän kehittämistä pohtinut työryhmä ehdottaa, että pakkokeinolakiin ja kaavailtuun vankeuslakiin tehtäisiin asian vaatimat muutokset.

Työryhmä ehdottaa, että yli kolmen vuoden pituiseen vankeusrangaistukseen tuomittu henkilö olisi pääsääntöisesti vangittava, vaikkei suoranaista pakenemisen tai täytäntöönpanon karttamisen tai rikollisen toiminnan jatkamisen vaaraa olisi osoitettu.

Työryhmä myös ehdottaa, että yli puolen vuoden mittaisia lykkäyksiä myönnettäisiin vain poikkeuksellisista

syistä. Sen sijaan edellytyksiä myöntää lykkäystä alle puoli vuotta hiukan lievennettäisiin, jolloin perusteet vastaisivat paremmin nykykäytäntöä.

Täytäntöönpanon lykkäystoimivaltaa ehdotetaan muutettavaksi siten, että ulosottomiehen lykkäyspäätöksiä ei enää alistettaisi Rikosseuraamusvirastolle. Vankeuslakiin ehdotetaan säännöstä, jonka mukaan ulosottomiehellä olisi oikeus saada poliisilta virka-apua vankilaan toimittamistehtävässä.

Lisäksi työryhmän mukaan olisi perusteltua, että passi peruttaisiin myös sellaiselta henkilöltä, jonka epäillään aikovan vältellä tulossa olevaa vankeusrangaistusta. Syyttäjä voisi tehdä poliisille aloitteen passin peruuttamisesta esitutkinnasta siihen saakka, kunnes rangaistus on täytäntöönpanokelpoinen.

Työryhmän muistio löytyy Internetistä www.om.fi/14440.htm.

Todistajien suojaan oikeudenkäynnissä ehdotetaan parannuksia

Oikeusministeriön työryhmä ehdottaa, että oikeudenkäynnissä todistajina kuultavien henkilöiden suoja parannetaan. Työryhmän tehtävänä on selvittää, miten oikeudenkäyntimenettelyä rikosasioissa olisi tarkistettava.

Todistajan tai muun oikeudenkäynnissä kuultavan henkilön suojaamiseksi häntä voitaisiin kuulla niin, ettei syytetty ole läsnä. Kuuleminen voisi tapahtua myös esimerkiksi videoneuvottelun avulla. Asianosaisille olisi kuitenkin taattava oikeus esittää todistajalle kysymyksiä. Todistajan kuulemiseen liittyvien

menettelyjen tarkistamisella pyritään varmistamaan, että todistaja voi kaikissa tapauksissa kertoa tietämänsä ilman pelkoa ja uhkatekijöitä.

Työryhmä ehdottaa myös nykyistä yksityiskohtaisempia säännöksiä lapsen eli alle 15-vuotiaan kuulemisesta oikeudenkäynnissä. Kokonaan uutena keinona nopeuttaa asian käsittelyä tuomioistuimessa ehdotetaan mahdollisuutta hakea asian kiireelliseksi julistamista.

Rikosprosessityöryhmän osamietintö on oikeusministeriön verkkosivuilla osoitteessa www.om.fi/14292.htm.

Väkivallan kustannuksia kunnassa selvitetty

Naisiin kohdistuvasta väkivallasta aiheutuu Markku Heiskasen ja Minna Piispan tutkimuksen mukaan kunnatasolla 103 000 euron kustannukset kuukaudessa. Kun ne muutetaan vuositason ja koko maan tasoa vastaaviksi, saadaan kustannuksiksi 91 miljoonaa euroa. Summa on lähes kaksinkertainen heidän edellisen tutkimuksensa (Väkivallan hinta, 2000) tuloksiin verrattuna. Väkivallan kustannukset kunnassa -tutkimuksen tiedot perustuvat viranomaisten arviointiin väkivallasta ja sen aiheuttamista kustannuksista Hämeenlinnassa.

Sosiaali- ja terveysministeriön ja Tilastokeskuksen tutkimus osoitti, että valtaosa selvitetystä väkivallasta oli pa-

risuhdeväkivaltaa. Tutkimusajankohdan (marraskuun 2001) aikana saatiin tieto 615 kontaktista, jossa asiakkaana oli väkivaltaa kokenut nainen. Terveyssektorilla yli puolessa asiakaskontakteissa, oikeussektorilla kahdessa kolmasosassa ja sosiaalisektorilla neljässä viidesosassa väkivallan tekijä oli uhrin puoliso tai seurustelukumppani.

Tutkimuksessa selvitettiin naisiin kohdistuvasta väkivallasta aiheutuvia välttömiä kustannuksia terveys-, sosiaali- ja oikeussektorilla. Kustannuksista runsas puolet kertyi sosiaalisektorilta, eniten lastensuojelusta. Oikeussektorin osuus oli runsas viidennes. Se käsitti poliisin, oikeusaputoimiston ja syyttäjän toimin-

nan sekä sovittelun. Terveystieteiden osuus oli viidennes ja suurimmat kustannukset tulivat psykiatrisesta avohoidosta ja sairaalahoidosta.

Heiskasen ja Piispan tutkimus osoittaa, että asiakkaat käyvät samanaikaisesti useamman viranomais- ja ammattiauttajatahon luona, mutta nämä eivät aina tiedä sitä. Tutkimuksen mukaan auttajien tiiviimmällä yhteistyöllä olisi mahdollista tunnistaa väkivaltaongelma jo varhemmassa vaiheessa ja hoitaa asiakasta kokonaisvaltaisesti.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna. Väkivallan kustannukset kunnassa. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2002:6.

Nuorten rikosten nopeutettu käsittely laajenee

Nuorten tekemien rikosten nopeutettu oikeuskäsittely laajenee uudelle alueelle. Mukaan tulevat Oulu, Rovaniemi, Jyväskylä, Kokkola, Lahti sekä Tuusulan käräjäoikeuden alue.

Nuorten nopeutettua käsittelyä kehitettiin Helsingissä, Turussa, Tampereella, Vaasassa ja Joensuussa vuosina 2000–2001. Keinoina olivat viranomaisten yhteistyön tiivistäminen ja uusien toimintamallien kehittäminen. Tulokset olivat rohkaisevia: käsittelyajat rikoksen ilmitulosta sen pääkäsittelyyn lyhenivät kaikilla paikkakunnilla.

Oikeusministeriön seuraavana tavoitteena on laajentaa nuorten nopeutettua käsittelyä koko maahan. Ministeriö järjestää asiasta marraskuussa laajan seminaarin, jossa on tarkoitus kertoa projektissa saaduista kokemuksista.

Poliisi terävöittää huumestrategiaa

Poliisin ylijohdosta vahvistettiin huumausaineneiden vastaisen strategian vuosille 2003–2006. Huumeet pyritään pysäyttämään ennen kuin ne ehtivät maan rajojen sisäpuolelle. Kaikkien katuvalvontaa ja perustutkintaa tekevien poliisimiesten valmiuksia huumerikollisuuden torjuntaan lisätään koulutuksella.

Poliisi painottaa työssään entistä enemmän huumausaineneiden käyttäjien ohjaamista hoitoon. Kuntien turvallisuussuunnitelmiin sisällytetään hoitoonohjauksen toimintasuunnitelma. Huumausainerikoksesta ensimmäisen kerran kiinnijääneen alle 18-vuotiaan tekoon puututaan puhuttelutilaisuuksilla, joihin osallistuvat nuoren lisäksi poliisi, syyttäjä, sosiaaliviranomaiset ja vanhemmat tai huoltajat. Poliisi myös lisää huumeita koskevan tiedon jakamista kasvattajille.

Henkirikosten piirteistä luodaan tietokanta

Sisäministeriön poliisiosasto on aloittanut Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen ja Poliisiammattikorkeakoulun kanssa yhteistyön, jonka tavoitteena on luoda henkirikosten piirteitä kuvaava tietokanta. Tietoa on tarkoitus käyttää Suomen korkean henkirikostason alentamiseen ja strategiseen suunnitteluun. Lisäksi tietoa voidaan käyttää myös tapausten tutkinnassa.

Hankkeen yhteyshenkilöinä toimivat Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa tutkimusjohtaja Janne Kivivuori, PAKK:ssa tutkija Pekka Santtila ja sisäministeriössä ylikomisario Mikko Lampikoski.

Koulujen työrauha parantunut

Stakesin Kouluterveyskysely kertoo, että yläluokkien työrauha on parantunut. Lisäksi koulujen väliset hyvinvointierot ovat pysyviä eikä merkkejä erojen lisääntymisestä ole havaittavissa. Tulokset saatiin huhtikuussa 2000 ja 2002 tehdyissä koulukyselyissä, joihin molemmilla kerroilla vastasi 45 000 peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilasta.

Oppilaista 55 % (53 % vuonna 2000) piti työrauhaa hyvänä. Kaksi vuotta sitten 31 % oppilaista katsoi työympäristön rauhottomuuden häiritsevän koulutyötä. Tänä keväänä rauhottomuuden koki häiritseväksi enää 27 %. Kahdeksasta kysymyksestä yhdistetyssä koulumapiiriin haittojen mittarissa yhden tai

useampia vakavia haittoja kokevien osuus laski 34 %:sta 30 %:in.

Kerran viikossa tai useammin toistuva kiusaaminen pysyi ennallaan, noin 7 %. Tätä harvemmin toistuva kiusaaminen väheni hieman (23 %). Kun laskettiin yhteen neljä kouluturvallisuutta kuvaavaa kysymystä (väkivallan tai tapaturman uhan kokeminen, usein toistuva koulukiusaaminen, liian suuri työmäärä), muutos oli selvästi myönteinen. Kahdessa vuodessa yhden tai useamman vakavan turvattomuustekijän kokneiden osuus väheni kolme prosenttia ja oli nyt 18 prosenttia.

Lisätietoja www.stakes.fi/kouluterveys.

Rikosjulkisuutta pohdittiin Lahdessa

Demokraattisten lakimiesten kesäseminaarissa Lahdessa keskusteltiin oikeuden julkisuudesta. Tutkijapuheenvuoroissa rikosuutisointia arvosteltiin mm. kaupallisuudesta, väkivallan korostamisesta, turvattomuuden lisäämisestä ja varjo-oikeudenkäynneistä. Asianajaja Markku Fredman puolestaan piti rikosuutisoinnin yhtenä ongelmana laajaa poliisilähteiden käyttöä. Hän toivoi syyttäjien lisäävän tiedotustaan esitutkintavaiheessa ja tuomioistuinten antavan ymmärrettävämpiä tuomioita.

Toimittajat Teuvo Arolainen ja Jarkko

Sipilä pitivät tutkijoiden kuvaa rikosuutisoinnista ja sen vaikutuksista turhan yksioikoisena. Sipilän mukaan rikosuutisoinnin trendejä tällä hetkellä ovat nopeutuminen, mikä johtuu kovasta kilpailusta; henkilöityminen eli kerrotaan ihmisten kautta ja valtaa pitävät ovat erikoissyyneissä; salailu – julkisuuslaki ei ole mennyt vielä läpi sekä uudet aiheet, esimerkiksi urheilu- ja tiedemaailman kähminnat.

Muina puhujina olivat mm. professorit Kaarlo Tuori, Thomas Wilhelmsson, Lars D. Eriksson, Ari-Matti Nuutila ja europarlamentaarikko Heidi Hautala.

Rikollisuustilanne 2001

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen Rikollisuustilanneraportti 2001 on ilmestynyt. Rikollisuuskehitystä tarkastellaan sekä rikoslajeittain että tekijäryhmittäin. Rikollisuutta kuvataan poliisitalon sekä piilorikollisuutta koskevien tietojen avulla. Raportti kertoo myös ri-

kosvahingoista. Erillisteemoina käsitellään nuorisirikollisuutta, naisten uhriksi joutumista, ulkomaalaisten rikollisuutta, rikosten pelkoa sekä suurten kaupunkien rikollisuutta.

Julkaisu löytyy Internetistä www.om.fi/optula/14959.htm.

■ PEKKA KOSKINEN

Harri Montonen 1938–2002

Vasta puolitoista vuotta on kulunut siitä, kun Helsingin Säätytalossa vietettiin Harri Montosen siirtymistä eläkkeelle. Suruviesti hänen poismenostaan tuli elokuussa. Terveiden kanssa oli jo ollut ongelmia. Kuolema on silti lopullisuudessaan aina arvaamaton ja yllättävä.

Harri Montosen elämäntyönä oli kriminaalihuolto. Kriminaalihuoltoyhdistyksen toiminnanjohtajana hän toimi neljännesvuosisadan ajan. Sitä ennen hän oli jo ehtinyt aloittaa silloisen Kriminaalihuolto ry:n palveluksessa. Valtiolliseen kriminaalihuoltolaitokseen hänen ei enää tarvinnut siirtyä.

Kun ajattelee Harri Montosta, yhtyy mielessä yleinen ja yksityinen. Hän oli keskeinen osa Suomen kriminaalipolitiikkaa, sitä kansainvälistä menestystarinaa, joka tuotti hyvää tulosta viime vuosikymmenen viimeisinä vuosikymmeninä. Yhteiseen työhön rationaalinen ja humani kriminaalipolitiikan edistämiseksi liittyy koko ajan lämmin henkilökohtainen yhteys.

Harvasta ihmisestä jää niin myönteinen ja valoisa kuva kuin Harri Montoselta. Hän oli aidolla tavalla vaatimaton, avoin ja sosiaalinen ihminen. Hän säteili lämpöä ympärilleen.

Kriminaalipolitiikan kehitysnäkymissä ei ole ihmeempää ilon aihetta. Kylmä ja armoton linja nostaa päätään. Harri Montosessa menetettiin yksi rationaalinen ja humani kriminaalipolitiikan tukipylväs. Me jäljelle jääneet kunnioitamme hänen muistoaan tekemällä parhaamme sen hyväksi, että kriminaalipolitiikan reaktion hyökyaalto saadaan padotuksi.

Kirjoittaja on rikosoikeuden professori ja toimi Kriminaalihuoltoyhdistyksen johtokunnan puheenjohtajana 1991–1996.

HAASTE

ASiantuntevasti
Rikksentorjunnasta
ja kriminaalipolitiikasta

HAASTE-lehdestä saa tietoa rikollisuudesta, kriminaalipolitiikasta ja rikksentorjunnasta, tutkimuksesta ja käytännön työstä Suomessa ja muualla. Lehdessä eri tahot keskustelevat ja kirjoittavat samalla foorumilla ajan-kohtaisista ja periaatteellisista kysymyksistä. Lehteä julkaisevat oikeusministeriö ja rikksentorjuntaneuvosto.

HAASTE kertoo rikksista ja rangaistuksista, tekijöistä ja uhreista, rikksentorjunnasta sekä lainsäädännöstä ja tutkimuksesta. Lehdessä julkaistaan asiantuntija-artikkeleita, kannanottoja, haastatteluja, uutisia sekä kuvauksia käytännön paikallisesta rikksentorjuntatyöstä.

HAASTE on tarkoitettu rikollisuuteen liittyvien ongelmien parissa työskenteleville sekä aihepiiristä muutoin kiinnostuneille. Erityisesti lehdessä on hyötyä niille, jotka tekevät rikksentorjuntatyötä poliisissa, sosiaali-, koulu- ja nuorisotoimessa, yhdyskuntasuunnittelussa, elinkeinoelämässä, vakuutusallalla, kirkossa ja kansalaisjärjestöissä.

HAASTE ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Lehden vuosittainen maksu on 25 euroa. Lasku lähetetään erikseen.

Tilaa HAASTE oheisella tilauskortilla, faksilla (09) 1606 7518 tai sähköpostitse haaste@om.fi.

HAASTE

Tilaa HAASTE-lehden hintaan 25 euroa/4 numeroa/12 kk

- kestotilaus, tilaukseni jatkuu, kunnes ilmoitan sen päätymisestä (laskutusväli 12 kk)
- määräaikaistilaus (12 kk)

Tilaaaja

Nimi

Yritys/Yhteisö

Lähiosoite

Postinumero ja -toimipaikka

Puhelinnumero

Lehden saaja (mikäli eri kuin tilaaaja)

Nimi

Yritys/Yhteisö

Lähiosoite

Postinumero ja -toimipaikka

Vastaanottaja
maksaa
postimaksun

RIKKSENTORJUNTA-
NEUVOSTO
VASTAUSLÄHETYS
Sopimus 00120-890
00003 Helsinki